

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Διερεύνηση των απόψεων της εκπαιδευτικής κοινότητας ενός σχολείου με περιβαλλοντικό προσανατολισμό για τα κύρια παιδαγωγικά του χαρακτηριστικά

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ ΛΟΥΚΙΑΣ
Α.Ε.Μ. 4281

Επόπτρια: Παπαδοπούλου Πηνελόπη

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

Φύλλο Εξέτασης

1. Επόπτης/τρια: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: _____

Η συγγραφέας της εργασίας Λουκία Παπαδοπούλου Δημητριάδου, βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	5
Πρόλογος	5
Εισαγωγή	6
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	8
Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Εκπαίδευση για την Αειφορία	8
Το διεθνές πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	8
Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα	8
Η Εκπαίδευση για την Αειφορία	10
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	12
Παιδαγωγικές προσεγγίσεις με αναφορές στο φυσικό περιβάλλον	12
Τζον Ντιούι (John Dewey)	12
Εργαστηριακό Σχολείο (Laboratory School)	12
Μαρία Μοντεσσόρι	13
Μοντεσσοριανά Μοντέλα Αγωγής	13
Ρούντολφ Στάινερ (Rudolf Steiner)	14
Σχολεία Waldorf	14
Σελεστίν Φρενέ (Freinet)	16
Αρχές και τεχνικές της παιδαγωγικής Φρενέ	16
Κοινωνική Οργάνωση της σχολικής ζωής	17
Το σχολικό συμβούλιο	17
Εκπαίδευση αξιών	17
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	19
Σύγχρονα Παιδαγωγικά μοντέλα με αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος	19
Παιδαγωγικά μοντέλα στην Ελλάδα	22
Αμερικανική Γεωργική Σχολή	22
Το σχολείο της φύσης	23
Big Bang School	24
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ	25
Έρευνα	25
Μεθοδολογία	25
Αποτελέσματα	28
Κωδικοποίηση του περιεχομένου των συνεντεύξεων	28
Κωδικοί	28
Θεματικές ενότητες	29
Πίνακας Θεματικών Ενοτήτων και Κωδικών	30
Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των παιδιών	31
Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των γονέων	38
Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των εκπαιδευτικών	40
Συμπεράσματα	43

Συεντεύξεις παιδιών	43
Συεντεύξεις γονέων.....	44
Συεντεύξεις εκπαιδευτικών	44
Βιβλιογραφία.....	46
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I.....	51
Απομαγνητοφωνήσεις των συεντεύξεων παιδιών	51
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II.....	57
Απομαγνητοφωνήσεις των συεντεύξεων των γονέων.....	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III.....	59
Απομαγνητοφωνήσεις των συεντεύξεων των εκπαιδευτικών	59

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει σαν σκοπό να μελετήσει τη σύνδεση της επαφής με τη φύση με τη μαθησιακή ανάπτυξη των παιδιών και την προσωπική τους εξέλιξη μέσα από τα βιώματα στο φυσικό περιβάλλον. Αντικείμενο μελέτης είναι και η δυναμική της κοινότητας των παιδιών, των γονέων και των εκπαιδευτικών ενός σχολείου. Η περίπτωση που ερευνάται αφορά σε ένα δημοτικό σχολείο στη Θεσσαλονίκη, το οποίο έχει περιβαλλοντικό προσανατολισμό. Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας έγινε με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων με μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικούς της σχολικής κοινότητας. Τα δεδομένα αναλύθηκαν με τη χρήση της Θεματικής Ανάλυσης και τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι στο συγκεκριμένο σχολείο δίνεται έμφαση στην απόκτηση θετικών βιωμάτων στη φύση και στην καλλιέργεια στάσεων και δεξιοτήτων μέσα από την πράξη και την εμπειρία.

Λέξεις κλειδιά: Βιωματική εκπαίδευση, Φύση, Κοινότητα

Abstract

The purpose of this research is to investigate the connection between nature and children's learning development, as well as their personal evolution through experiences in the natural habitat. Part of the research is also the dynamic of the pupil-parent-teacher school community. The case study is about a primary school with environmental orientation in Thessaloniki. The data collection of the research was conducted through interviews with some of the school's community pupils, parents and educators. Thematic Analysis was used as a data analysis method and the results of the research have shown that at this particular school, emphasis is given on acquiring positive experiences in nature and on cultivating skills and principles through experiential learning,

Key words: Experiential learning, Nature, Community

Πρόλογος

Με την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας μου θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους με βοήθησαν, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, στην ολοκλήρωσή της. Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα. Πηνελόπη Παπαδοπούλου. Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συμμετείχαν στη διεκπεραίωση της εργασίας μου, τα παιδιά για την προθυμία τους να βοηθήσουν, τους γονείς για την εμπιστοσύνη τους και τους εκπαιδευτικούς, για την ειλικρίνεια και τις σκέψεις που μοιράστηκαν. Θέλω να ευχαριστήσω τις φίλες, τις συναδέλφους και τους συναδέλφους μου για την πολύτιμη βοήθειά τους και τη σοφία τους. Κλείνοντας, θα πω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλη μου την οικογένεια, για τη στήριξη και την αγάπη τους, που με οδήγησε τελικά στο σήμερα.

Εισαγωγή

Παρατηρώντας την εκπαίδευση να μετουσιώνεται σε μια διαδικασία στεγνή και αποστασιοποιημένη, μια διαδικασία που στόχο έχει την αξιολόγηση, αλλά όχι πάντοτε σε συνάρτηση με την ουσιαστική γνώση, γίνεται εμφανής η ανάγκη για μια αλλαγή στον τομέα της παιδείας. Για τη διατήρηση του ενδιαφέροντος και τη διατήρηση της διάθεσης για μάθηση, είναι σημαντικό τα μαθησιακά αντικείμενα και οι γνώσεις που αποκτούν οι μαθητές να συνδέονται τόσο μεταξύ τους όσο και με την καθημερινότητα και την κοινωνία. Όταν η μάθηση βασίζεται σε έναν πραγματικό σκοπό και ο μαθητής καλείται να αξιοποιήσει τις γνώσεις και τις δεξιότητες του, αυξάνονται τα κίνητρα και η αίσθηση επιτυχίας.

Δημιουργώντας ένα σύστημα αρχών και αξιών στο σχολικό πλαίσιο, υπάρχει ένα σταθερό σημείο αναφοράς για όλες τις μορφές επικοινωνίας στην κοινότητα του σχολείου (Γεωργόπουλος, 2002). Στόχος είναι η δημιουργία ενός ιδανικού περιβάλλοντος μάθησης, όπου όλοι μπορούν να νιώθουν χαρούμενοι και ασφαλείς.

Η αξιοποίηση της ισορροπίας της φύσης πλαισιώνει τη μάθηση με κατανόηση. Το ζήτημα της βιωσιμότητας μπορεί να προκύπτει μέσα από κάθε θεματική προσέγγιση, οδηγώντας τα παιδιά να αναλάβουν ηγετικούς ρόλους, να εξερευνήσουν και να διαχειριστούν δεδομένα και καταστάσεις. Εξελίσσονται έτσι σαν «φορείς» αλλαγής (Φλογαΐτη, Δασκολιά 2004).

Μια προσέγγιση βασισμένη στη διερεύνηση βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν την ικανότητα να θέτουν ερωτήσεις, να ερευνούν και να αξιοποιούν χρήσιμες γνώσεις, αναζητώντας παράλληλα τρόπους να απαντήσουν στα ερωτήματα που τέθηκαν.

Στο πλαίσιο των στόχων είναι και η σύνδεση αυτών που συμβαίνουν εντός του πλαισίου της τάξης με αυτά που συμβαίνουν εκτός του πλαισίου της, της σύνδεσης δηλαδή της σχολικής κοινότητας με την κοινωνία και τον κόσμο.

Μέσα από αυτές τις αποδοχές έχουν γεννηθεί τα τελευταία χρόνια νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις και εγχειρήματα, που οδηγούν στο έρθει η εκπαίδευση κοντά στην παιδεία.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Εκπαίδευση για την Αειφορία συμβαδίζουν με τις σύγχρονες ανάγκες της εκπαίδευσης, υποστηρίζοντας την ολιστική προσέγγιση της γνώσης (Γεωργόπουλος και Τσαλίκη, 2005) και τη διαθεματικότητα, μέσα από τη σύνδεση κάθε στοιχείου του εκπαιδευτικού πλαισίου (Tilbury, 1995, Φλογαΐτη & Δασκολιά, 2004, Φλογαΐτη, 2006).

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει τις απόψεις της κοινότητας ενός σχολείου με περιβαλλοντικό προσανατολισμό, δηλαδή τις απόψεις των μαθητών, των γονέων και των εκπαιδευτικών, σχετικά με την παιδαγωγική του κατεύθυνση. Πιο συγκεκριμένα, διερευνά τις απόψεις των μαθητών αναφορικά με τη σύνδεση με τη φύση, στο πλαίσιο της προσωπικής, αλλά και της γνωστικής ανάπτυξης, τις απόψεις των γονέων, αναφορικά με την εξέλιξη των παιδιών τους και τέλος, τις απόψεις εκπαιδευτικών, που συμμετέχουν ενεργά στη ζωή του σχολείου.

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής:

Μέρος Πρώτο: «Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Εκπαίδευση για την Αειφορία»

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το εννοιολογικό πλαίσιο και οι στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο.

Μέρος Δεύτερο: «Παιδαγωγικές προσεγγίσεις με αναφορές στο φυσικό περιβάλλον».

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται μέσα από τη θεωρία οι εκπαιδευτικές προσεγγίσεις σπουδαίων παιδαγωγών όπως ο Ντιούι, η Μοντεσσόρι, ο Στάνιερ και ο Φρενέ.

Μέρος Τρίτο: Σύγχρονα Παιδαγωγικά μοντέλα με αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος

Μετά την διατύπωση του θεωρητικού πλαισίου, παρουσιάζονται ενδεικτικά μερικοί σχολικοί οργανισμοί της παγκόσμιας και της ελληνικής σχολικής κοινότητας που ενστερνίζονται τις παραπάνω παιδαγωγικές θεωρίες και επιπλέον οργανώνουν το σχολικό τους πρόγραμμα με περιβαλλοντικό προσανατολισμό.

Μέρος Τέταρτο: «Έρευνα», όπως περιγράφεται μέσα από τους στόχους που προέκυψαν από τα ερευνητικά ερωτήματα, τη μέθοδο που επιλέχθηκε, τα αποτελέσματα που προέκυψαν και τα συμπεράσματα που διατυπώθηκαν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Εκπαίδευση για την Αειφορία

Το διεθνές πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Το εννοιολογικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης διαμορφώθηκε στο Διεθνές Συνέδριο του Βελιγραδίου το 1975, όπου αναγνωρίστηκαν προβληματισμοί και συμφωνήθηκε διεθνούς κλίμακας η ανάγκη δράσης. Τα συμπεράσματα του Συνεδρίου διατυπώθηκαν σε μια διακήρυξη που ονομάστηκε «Χάρτα του Βελιγραδίου». Σύμφωνα με τη διακήρυξη, η οικολογική κρίση είναι περιβαλλοντική, αλλά και κοινωνική, επομένως η ανθρωπότητα δεν μπορεί να την αντιμετωπίσει με παρεμβάσεις διορθωτικού τύπου, αλλά οφείλει να στοχεύσει στις πηγές της ρύπανσης, του αναλφαριθμητισμού, της φτώχειας και της εκμετάλλευσης (Φλογαΐτη 2011).

Ως αναγκαιότητα προέκυψε η διαμόρφωση ενός κοινού παγκόσμιου ήθους που θα επαναπροσδιόριζε τις εξελισσόμενες σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση και ο επαναπροσδιορισμός της ανάπτυξης με τρόπο που να συμβάλλει στην παγκόσμια κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη, αλλά και στην ισορροπία με το φυσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τις αρχές που συζητήθηκαν, σκοπός κάθε περιβαλλοντικής δράσης είναι «η βελτίωση όλων των οικολογικών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων που οι άνθρωποι αναπτύσσουν μεταξύ τους» (UNESCO, 1977).

Οι κεντρικοί στόχοι για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού σχετίζονται άμεσα με τον επαναπροσδιορισμό βασικών εννοιών όπως η «ποιότητα ζωής, σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε κουλτούρας, στο πλαίσιο όμως μιας παγκόσμιας σκέψης.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα

Η ελληνική εκπαίδευση υιοθετεί τις κατηγορίες των στόχων που διατυπώθηκαν στη «Χάρτα του Βελιγραδίου» και η Π.Ε. προσδιορίζεται ως διαδικασία η οποία:

- Θα επιτρέψει την κατανόηση της ύπαρξης και της σπουδαιότητας της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και οικολογικής αλληλεξάρτησης τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές ζώνες.
- Θα δώσει σε κάθε πολίτη τη δυνατότητα να αποκτήσει τις γνώσεις, την έννοια των αξιών, τις στάσεις, το ενεργό ενδιαφέρον και τις απαραίτητες ικανότητες για να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον.
- Θα εμπνεύσει νέους τρόπους συμπεριφοράς στα άτομα, τις ομάδες και την κοινωνία στο σύνολο της.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι καθορίζονται τα κριτήρια σχεδιασμού της διδασκαλίας της Π.Ε, ως προς το περιεχόμενο και τις στρατηγικές, ενώ τονίζεται ότι η Π.Ε. πρέπει να είναι προσανατολισμένη στη λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, να εστιάζει την προσοχή στη σοβαρότητα του ζητήματος και να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για διαρκή ενασχόληση και απόκτηση περιβαλλοντικών στάσεων, τόσο στο σχολικό πλαίσιο, όσο και έξω από αυτό. (Φλογαΐτη, 2011).

Στη Χάρτα του Βελιγραδίου προτείνεται η χρήση εκπαιδευτικών μεθόδων που ευνοούν τη συμμετοχικότητα και την άμεση εμπειρία, ενώ παράλληλα υποδεικνύεται ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση δεν μπορεί να περιοριστεί στο ρόλο ενός νέου μαθήματος, αλλά πρέπει να ενσωματωθεί ως νέα διάσταση σε όλα τα αντικείμενα διδασκαλίας.

Το Συνέδριο του Βελιγραδίου ακολουθεί μια σειρά συναντήσεων σε περιφερειακό επίπεδο με σκοπό τη μελέτη και την εκτίμηση των προτάσεων που διατυπώθηκαν σε σχέση με την περιβαλλοντική και εκπαιδευτική πραγματικότητα σε διάφορες περιοχές του κόσμου, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη προβληματισμού και την ενίσχυση των προσπάθειών για υλοποίηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Δύο χρόνια αργότερα, η Διάσκεψη της Τιφλίδας αποτέλεσε ορόσημο στην ιστορία της Π.Ε., συνοψίζοντας τους προβληματισμούς και τα δεδομένα της τελευταίας δεκαετίας.

Ωστόσο το κλίμα ευφορίας που χαρακτήριζε το Συνέδριο του Βελιγραδίου και τη Διάσκεψη της Τιφλίδας, μετατρέπεται στο Συνέδριο της Μόσχας το 1987 σε κλίμα προβληματισμού, καθώς έγινε εμφανές ότι τη δεκαετία που προηγήθηκε η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες που δημιουργήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση επιδιώκει τη συμμετοχή των πολιτών σε τοπικό, εθνικό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, στην ισορροπημένη ανάπτυξη της κοινότητας όπου ζουν. Για να ενεργοποιηθεί ωστόσο το άτομο-πολίτης και να συμμετέχει με ενεργό τρόπο στην ανάπτυξη της κοινότητας του είναι απαιτούμενη η συνειδητοποίηση της σχέσης-σύνδεσης μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος και της ανθρώπινης ζωής, και η αναγωγή της σχέσης αυτής από το τοπικό στο διεθνές φυσικό περιβάλλον (Hungerford, Peyton, Wilke 1983).

Οι Hungerford, Peyton, Wilke (1983) πρότειναν μια τετραμερή ταξινόμηση των λειτουργικών στόχων της Π.Ε. στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος:

1. Επαρκής γνώση του περιβαλλοντικού και οικολογικού ζητήματος.
2. Συνειδητοποίηση των ζητημάτων γύρω από το περιβάλλον και των αξιών που αφορούν την προστασία του, όπως επίσης και της σημασίας των ενεργειών που το επιβαρύνουν.
3. Μελέτη και αξιολόγηση των προβλημάτων με στόχο την ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα οδηγήσουν στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.
4. Η διαμόρφωση θετικών προς το περιβάλλον στάσεων μέσα από βιωματικές πρακτικές με στόχο την επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στην ποιότητα ζωής και το περιβάλλον (Hungerford, Peyton, Wilke, 1983).

Οι διαστάσεις της Π.Ε. συνοψίζονται στις εξής τρεις:

A. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον ή γύρω από το περιβάλλον, που αφορά στην απόκτηση γνώσεων ως προς το περιβάλλον και τη λειτουργία των συστημάτων του, καθώς και την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με αυτό.

B. Η εκπαίδευση μέσα ή δια μέσω του περιβάλλοντος, στην οποία το περιβάλλον αξιοποιείται ως πηγή γνώσης, παρατήρησης και διερεύνησης. Μέσα από τη βιωματική εμπειρία στοχεύεται η απόκτηση δεξιοτήτων και η διαμόρφωση συμπεριφορών που να ανταποκρίνονται στις αρχές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Γ. Η εκπαίδευση για χάρη ή προς όφελος του περιβάλλοντος, η οποία στοχεύει στην κατανόηση της επιτακτικής ανάγκης που έχει το περιβάλλον για σεβασμό και προστασία (Καρούντζου, 2006).

Στην παιδική ηλικία ωστόσο, η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρέπει να αφορά στο άμεσο περιβάλλον των παιδιών, ώστε τα παιδιά να μπορούν να προσεγγίζουν τα

ζητήματα βιωματικά, ενώ είναι παράλληλα πιθανό να βιώσουν συναισθήματα άγχους (NAEE, 2016). Είναι αναποτελεσματικό να φορτώνουμε στα μικρά παιδιά πολύπλοκα περιβαλλοντικά προβλήματα που δυσκολεύονται να επιλύσουν οι ενήλικες (Sobel, 2013).

Οι έρευνες των τελευταίων ετών διαμορφώνουν μια νέα κατεύθυνση για την περιβαλλοντική εκπαίδευση των μικρών παιδιών, η οποία στοχεύει στην ανάδειξη της ικανότητάς του να εντοπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα του άμεσου περιβάλλοντός τους, να αναζητούν λύσεις και να αναλαμβάνουν δράση για την αντιμετώπισή τους. Με τον τρόπο αυτό, η ευθύνη και η «μεταβίβαση της εξουσίας» στη μαθητική κοινότητα συμβαδίζει με την παιδική ηλικία (Davis, 2010). Η ευθύνη θέτει τα παιδιά στο ρόλο του ενεργού πολίτη του κόσμου, ο οποίος φροντίζει τον εαυτό του, τους άλλους και τον πλανήτη (Johansson, 2009). Τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν με την εμπειρία, τις ιδέες και τη δράση τους στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος της κοινότητάς τους (Boileau, 2013, McKay, 2012).

Σύμφωνα με τη Φλογαίτη, η ΠΕ είναι «μια εκπαίδευση σχετική με το περιβάλλον η οποία απαντά στις ανάγκες που τη δημιούργησαν, οδηγεί στη λύση περιβαλλοντικών προβλημάτων και εκφράζει γενικότερα μια πορεία επαναπροσδιορισμού της θέσης του ανθρώπου μέσα στο περιβάλλον».

Σκοπός της ΠΕ, σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ, είναι «να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον τους, να ευαισθητοποιηθούν για τα προβλήματα που συνδέονται με αυτό και να δραστηριοποιηθούν με ειδικά προγράμματα, ώστε να συμβάλλουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισής τους. Ως εκπαιδευτική διαδικασία/δραστηριότητα οδηγεί στη διασαφήνιση εννοιών, την αναγνώριση αξιών, την ανάπτυξη/καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων και στάσεων που είναι απαραίτητες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα προβλήματα που αφορούν στην ποιότητα του περιβάλλοντος σε ατομικό και στη συνέχεια σε ομαδικό/κοινωνικό επίπεδο».

Η φιλοσοφία της ΠΕ περιλαμβάνει την ολιστική προσέγγιση της γνώσης, την αειφορία, την εξέλιξη και τη σωστή διαχείριση. Σύμφωνα με την ολιστική εκπαίδευση όλα τα θέματα πρέπει να προσεγγίζονται τόσο μέσα από τις θετικές και φυσικές επιστήμες όσο και μέσα από την κοινωνική, ηθική και αισθητική τους διάσταση, με σκοπό να γίνει αντιληπτή η πολυπλοκότητα και η αλληλένδετη σχέση μεταξύ των πραγμάτων (Γεωργόπουλος και Τσαλίκη, 2006).

Η Εκπαίδευση για την Αειφορία

Λίγα χρόνια μετά την εδραίωση των ζητημάτων της ΠΕ, εμφανίζεται η έννοια της «αειφορίας» ή «βιωσιμότητας». Κατά τη Φλογαίτη (2011) η αειφορία προέκυψε από τον επαναπροσδιορισμό της ΠΕ. Οι Λιαράκου και Φλογαίτη (2007) ορίζουν την ΕΑΑ ως μια ομπρέλα, κάτω από την οποία εντάσσεται η περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης θέτει σαν κεντρικό ζήτημα αυτό της ανάγκης εξισορρόπησης της περιβαλλοντικής διάστασης της ανάπτυξης με την οικονομική και κοινωνική της διάσταση. Η Ελλάδα αποτύπωσε τους εθνικούς στόχους και τα μέσα για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης στην Εθνική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη που υιοθετήθηκε το 2007.

Μέσα από την ανάλυση των διαφόρων εκδοχών της ΕΑΑ, κυριαρχεί αυτή που αναφέρεται στις επόμενες γενιές και τους τρεις ισοδύναμους πυλώνες ή τεμνόμενους κύκλους: το περιβάλλον, την κοινωνία και την οικονομία (Λιαράκου,

Φλογαΐτη, 2007). Βασικό ζητούμενο της αειφορίας είναι η επανασύνδεση της οικονομίας με την κοινωνία και το περιβάλλον.

Σύμφωνα με την UNESCO (2012), η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη έχει ως στόχο τη διαμόρφωση πιο βιώσιμων κοινωνιών μέσα από τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

Πολλά από τα χαρακτηριστικά τη ΕΑΑ υπήρχαν ήδη στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και συνεχίζουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο. Παράλληλα όμως, η αειφορία είναι μια έννοια που επιζητά αναζήτηση, διερεύνηση και ανακάλυψη, μέσα από στοχοθεσία και σύνδεση αξιών και αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων (Schnack, 2008).

Η προσέγγιση λοιπόν της έννοιας της αειφορίας γίνεται δυναμικά και με συνεχή εξέλιξη, μέσα από την εκπαίδευση στο σύνολό της, με συμβολή στη διερεύνηση της αειφορίας και διαρκή παρατήρηση, μέσα από αναστοχασμό και κριτική επανεξέταση των θέσεων της (Fien & Tilbury, 2002).

Η εκπαίδευση για την αειφορία είναι επίσης ολιστική, με όλες τις εκπαιδευτικές διαστάσεις σε αλληλοσύνδεση και αλληλεπίδραση (Tilbury, 1995, Φλογαΐτη & Δασκολιά, 2004, Φλογαΐτη, 2006). Κάθε στοιχείο του εκπαιδευτικού συστήματος αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο ενός ενιαίου συνόλου. Για τη βαθιά κατανόηση των σύνθετων ζητημάτων που θέτει η αειφορία η προσέγγισή τους γίνεται διεπιστημονικά, ενώ η δομή των προγραμμάτων διδασκαλίας αλλάζει με την εισαγωγή της διαθεματικότητας στο σχολείο.

Τέλος, όπως διευκρινίζουν οι Λιαράκου και Φλογαΐτη (2007), η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία νοηματοδοτείται μέσα από τη δράση και την εμπειρία που θα συντελέσουν στην ανάπτυξη ικανοτήτων στο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πεδίο, οι οποίες θα οδηγήσουν στην κοινωνική αλλαγή.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Παιδαγωγικές προσεγγίσεις με αναφορές στο φυσικό περιβάλλον

Τζον Ντιούι (John Dewey)

Εργαστηριακό Σχολείο (Laboratory School)

Ο Τζον Ντιούι, παιδαγωγός και φιλόσοφος, υποστήριζε ότι η αλληλεπίδραση ανάμεσα στη φύση και στον άνθρωπο είναι συνεχής, καθώς ο τελευταίος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της (Χριστόπουλος, 2005).

Εισήγαγε την παιδοκεντρική προσέγγιση παρομοιάζοντας τα παιδιά με τον ήλιο, γύρω από τον οποίο περιστρέφονται τα μέσα και οι τεχνικές της εκπαίδευσης.

Υποστήριζε τη βιωματική μάθηση λέγοντας ότι «οι εκπαιδευτικές ανάγκες πληρώνονται αν φέρουμε το παιδικό μυαλό σε άμεση σχέση με τα διάφορα εξωτερικά γεγονότα, που αναφέρονται στη γεωγραφία, στην αριθμητική, στη γραμματική..» (Dewey, 1899), ενώ τονίζει πως η χειρωνακτική εργασία στο σχολείο και οι εξωστρεφείς δράσεις προκαλούν το ενδιαφέρον των παιδιών. Έδωσε σημασία στην κινητοποίηση του ενδιαφέροντος των παιδιών, μέσα από ερεθίσματα εκτός του σχολικού πλαισίου: «Η πρώτη προσέγγιση σε οποιοδήποτε μάθημα στο σχολείο, αν πρέπει να ενεργοποιηθεί η σκέψη και όχι να μαθευτούν απλώς λέξεις, πρέπει να είναι όσο το δυνατόν αντισχολική» (Dewey, 1982).

Θεωρούσε ότι μέσα από τις συλλογικές δημιουργικές δραστηριότητες τα παιδιά μαθαίνουν να συνεργάζονται, να ανταλλάζουν ιδέες και να εξερευνούν τα πεδία της γνώσης και της κοινωνικής ζωής, γράφοντας ότι η διδασκαλία βασίζεται στην εκπαιδευτική σημασία των κοινωνικών καταστάσεων, ως μέσο μόρφωσης των παιδιών (Dewey, 1899).

Ο Ντιούι «θέλοντας να απλοποιήσει την κοινωνική ζωή, δεδομένης της πολυπλοκότητας του κόσμου των ενηλίκων και του τεράστιου όγκου των γνώσεων» (Houssaye, 1995), πρότεινε την παιδοκεντρική προσέγγιση με δράσεις εστιασμένες στην καθημερινή ζωή και το περιβάλλον, που θα κινήσουν το ενδιαφέρον του μαθητή και θα το οδηγήσουν στη γνώση μέσα από το βίωμα και την εμπειρία.

Υποστήριξε περεταίρω, ότι τα παιδιά δεν ξεκινούν το σχολείο σαν «λευκός καμβάς» στον οποίο οι δάσκαλοι μπορούν να γράψουν τα μαθήματα του ανθρώπινου πολιτισμού. Μέχρι να φτάσει η χρονική στιγμή της ένταξης ενός παιδιού στη σχολική τάξη είναι ήδη έντονα δραστήριο και το ζήτημα που εμπίπτει στην παιδαγωγική είναι να δοθεί κατεύθυνση στα ενδιαφέροντά του (Dewey, 1899). Με την είσοδό τους στην τυπική εκπαίδευση τα παιδιά φέρνουν μαζί τους τέσσερις φυσικές παρορμήσεις: να επικοινωνήσουν, να κατασκευάσουν, να ερευνήσουν και να εκφραστούν (Ντιούι, 1899). Παράλληλα, κάθε παιδί φέρνει στοιχεία της προσωπικής και οικογενειακής του ζωής, τα οποία ο δάσκαλος οφείλει να αξιοποιήσει ως πρώτη ύλη, καθοδηγώντας τις δραστηριότητες του παιδιού σε χρήσιμα αποτελέσματα (Mayhew and Edwards, 1936). Ενθαρρύνοντας τα παιδιά να μάθουν μέσα από την εμπειρία, εφαρμόζεται η προσέγγιση της «μάθησης μέσα από την πράξη» (learning by doing). Επίκεντρο του προγράμματος σπουδών στο Σχολείο του Ντιούι ήταν η «εργασία», μια μορφή δραστηριότητας κατά την οποία το παιδί αναπαρήγαγε τη δουλειά κάποιου επαγγέλματος (Ντιούι, 1899). Χωρισμένοι σε ομάδες κατά ηλικία, οι μαθητές επιχειρούσαν να φέρουν εις πέρας μια ποικιλία από θεματικών που εστίαζαν σε συγκεκριμένες εργασίες, σύγχρονες ή του παρελθόντος.

Επειδή ακριβώς οι επαγγελματικές αυτές δραστηριότητες εστίασαν αφενός στην επιστημονική μελέτη των υλικών και των διαδικασιών που εμπλέκονται στην πρακτική τους και αφετέρου στο ρόλο τους απέναντι στην κοινωνία και τον πολιτισμό, η θεματική εστίαση στα διάφορα επαγγέλματα έδινε την ευκαιρία όχι μόνο για εκπαίδευση μέσα από χειρωνακτική εργασία και ιστορική διερεύνηση, αλλά και για εξάσκηση στα μαθηματικά, τη γεωλογία, τη φυσική, τη βιολογία, τη χημεία, την ανάγνωση, την τέχνη, τη μουσική και τις γλώσσες.

Στο Εργαστηριακό Σχολείο ο Ντιούι παρατήρησε «το παιδί έρχεται στο σχολείο για να *κάνει*: να μαγειρέψει, να ράψει, να χρησιμοποιήσει εργαλεία για να κάνει απλές κατασκευές από ξύλο, ενώ παράλληλα, μέσα απ' όλα αυτά θα μαθαίνει γραφή, ανάγνωση, αριθμητική»(Ντιούι, 1896).

Οι δεξιότητες όπως η ανάγνωση αναπτύσσονταν όταν τα παιδιά συνειδητοποιούσαν πόσο απαραίτητες τους είναι για να λύσουν τα προβλήματα που συναντούσαν στις εργασιακές τους δραστηριότητες. Ο Ντιούι υποστήριζε πως όταν ένα παιδί συνειδητοποιούσε το κίνητρο κατάκτησης μιας δεξιότητας, μπορούσε πιο εύκολα να την εξασκήσει (Mayhew and Edwards, 1936).

Μαρία Μοντεσσόρι

Μοντεσσοριανά Μοντέλα Αγωγής

Σύμφωνα με τη Μαρία Μοντεσσόρι, η εκπαιδευτική προσέγγιση των παιδιών πρέπει να προσαρμόζεται στα μέτρα και τις ανάγκες τους, με τις παιδαγωγούς όσο το δυνατόν σε βοηθητικό και υποστηρικτικό ρόλο. Βασική προϋπόθεση για να αξιοποιηθεί το μοντεσσοριανό σύστημα είναι η κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα πρέπει να έχουν σεβασμό προς την ανθρώπινη φύση και το φυσικό περιβάλλον ώστε να μπορούν να καθοδηγήσουν τα παιδιά «να επιθυμούν την ειρήνη επειδή τη βιώνουν μέσα τους» (McFarland, 2004).

Από τη δημιουργία του Διεθνούς Μοντεσσοριανού Συνδέσμου (AMI), το 1929, έχουν ιδρυθεί πολλά Μοντεσσοριανά κέντρα εκπαίδευσης παγκοσμίως, προσφέροντας εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα σε βρεφονηπιοκόμους, νηπιαγωγούς και δασκάλους.

Το εξωτερικό περιβάλλον παρακινεί το ενδιαφέρον των παιδιών λόγω των φυσικών τους τάσεων να είναι σε αρμονία με τη φύση. Αντιθέτως, το περιβάλλον της τάξης μειονεκτεί, καθώς δεν παρέχει αντίστοιχες δυνατότητες πειραματισμού και ανακάλυψης (Montessori, 1966).

Ήδη από το 1909, στο βιβλίο της «Η ανακάλυψη του παιδιού», αναφέρεται στο αστικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν πλέον τα παιδιά και στις λιγοστές ευκαιρίες επαφής με τη φύση, προτρέποντας τους γονείς να δημιουργήσουν στα παιδιά τους την αγάπη για τη φύση. «Αφήστε τα παιδιά ελεύθερα, αφήστε τα να παίζουν καλά, αφήστε τα να βγουν έξω όταν βρέχει, να βγάλουν τα παπούτσια τους όταν βρουν λίμνες νερού και όταν το γρασίδι των λιβαδιών είναι υγρό με τη δροσιά, αφήστε τα να τρέξουν με γυμνά πόδια. Αφήστε τα να ηρεμήσουν όταν το δέντρο τα

προσκαλεί να κοιμηθούν στη σκιά του. Αφήστε τα να φωνάζουν και να γελάσουν όταν ο ήλιος τα ξυπνά το πρωί, όπως ξυπνά κάθε ζωντανό πλάσμα που διαιρεί τη μέρα του ανάμεσα στο ξύπνημα και τον ύπνο.»

Στη μοντεσορριανή αγωγή, η ολιστική εκπαίδευση εξετάζει με ισορροπία τις πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης – σωματική, γνωστική, συναισθηματική, πνευματική- και προσπαθεί να τις συνδέσει μεταξύ τους (Hunt, Valsiner, 2017).

Ρούντολφ Στάινερ (Rudolf Steiner)

Σχολεία Waldorf

Σκοπός της παιδαγωγικής Waldorf είναι η καλλιέργεια των πνευματικών, καλλιτεχνικών και πρακτικών δεξιοτήτων των παιδιών, με έμφαση στη φαντασία και την ανάδειξη της δημιουργικότητας που θεωρούνται ανεκτίμητες αξίες.

Στα σχολεία αυτά καλλιεργείται ο σεβασμός προς τη διαφορετικότητα και την προσωπικότητα του κάθε παιδιού. Προωθείται η συνεργασία μεταξύ διδασκόντων, γονέων και μαθητών και η δημιουργία κοινότητας (McDermott R., Henry E. M., Dillard C., Byers P., Easton F., Oberman I., Uhrmacher B. 1996).

Στοχεύεται η ολιστική και πολύπλευρη εκπαίδευση των παιδιών, μέσα από δραστηριότητες που ενεργοποιούν τα κίνητρα για μάθηση, συνδέοντας την καθημερινότητα με τις γνωστικές, πρακτικές, τεχνικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες (Houssaye, 2000). Στο πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνονται μαθήματα μουσικής, χορού, τραγουδιού, θεάτρου, πλεξίματος, κηπουρικής και μαγειρικής, όλα μέσα από βιωματική προσέγγιση (Barnes, 1991).

Ενθαρρύνονται οι δραστηριότητες σε εξωτερικό χώρο ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών. Μέσα από την ποικιλία των αισθητηριακών ερεθισμάτων δημιουργείται σεβασμός προς τη φύση και ενδιαφέρον για εξερεύνηση.

Η εφαρμογή της εκπαίδευσης Waldorf ξεκινάει από το νηπιαγωγείο, με τα Waldorfskindergarden, τα οποία βρίσκονται σε εξωτερικό περιβάλλον ή σε κάποιο αστικό δάσος. Ορισμένα νηπιαγωγεία και όλα τα δημοτικά Waldorf διαθέτουν κανονικές κτηριακές δομές, ενώ τις μέρες με κακοκαιρία χρησιμοποιούνται από τα νηπιαγωγεία οι καλύβες που βρίσκονται στις δασικές περιοχές. Η σύνδεση του παιδιού με τη φύση και τα φαινόμενά της είναι απαραίτητο στοιχείο της ανάπτυξης από τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Οι παιδαγωγοί της Waldorf εκπαίδευσης υποστηρίζουν ότι από την ηλικία των τριών μέχρι και τα επτά έτη τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από παιγνιώδεις δραστηριότητες που εμπεριέχουν το λόγο, τη φαντασία και την περιπέτεια (WECAN, 2017).

Ο Στάινερ υποστήριζε ότι «Αν θέλουμε να γνωρίζουμε την ουσία του αναπτυσσόμενου ανθρώπου, πρέπει να ξεκινήσουμε από αυτό που είναι κρυμμένη η φύση του ανθρωπίνου όντος.» Για το λόγο αυτό η παιδαγωγική Waldorf χαρακτηρίζεται ως μοντέρνα οικολογική διαπαιδαγώγηση, με επίκεντρο την ελεύθερη επαφή του παιδιού με τη φύση.

Κατά τον Στάινερ, ένας παιδαγωγός θα πρέπει να έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά: Να προσφέρει αγάπη και ζεστασιά, φροντίδα για το περιβάλλον και

τις αισθήσεις, δημιουργικότητα και καλλιτεχνική εμπειρία, η συμπεριφορά και η στάση ζωής του να αποτελούν παράδειγμα για την παιδική μίμηση, να παροτρύνει και να βιώνει το ελεύθερο παιχνίδι, να παρέχει προστασία και αίσθηση ασφάλειας και εμπιστοσύνης, να έχει χιούμορ και μια πορεία εσωτερικής ανάπτυξης. Τα παιδιά νιώθοντας ασφάλεια θα μπορέσουν να επεξεργαστούν και να εξερευνήσουν το φυσικό περιβάλλον.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση του γλωσσικού περιεχομένου στα σχολεία του Στάινερ, που γίνεται περισσότερο μέσω του ήχου και του τόνου της γλώσσας και λιγότερο ως προς το περιεχόμενό. Ο λόγος εμπλουτίζεται με μουσική και σωματική κινησιολογία, εμπλέκοντας το παιδί σε βαθύτερη κατανόηση από αυτήν της απλής ακρόασης. Η προσέγγιση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της σωματικής κίνησης που είναι προϋπόθεση της γλωσσικής ανάπτυξης, η οποία με τη σειρά της αναπτύσσεται σε σκέψη. Για το λόγο αυτό οι εκπαιδευτικοί αφηγούνται με συναίσθημα και χρήση ομοιοκαταληξίας και ρυθμού (Uhrmacher, 1995). Στο νηπιαγωγείο, ακολουθώντας τη φυσιοκρατική θεωρία του Στάινερ κατά με την οποία «από το είναι του εξελισσόμενου ανθρώπου θα απορρέουν φυσιολογικά οι εκπαιδευτικές προοπτικές» τα παιδιά παίζουν καθημερινά ελεύθερα με φυσικά υλικά, ενώ ταυτόχρονα έρχονται σε επαφή με παιγνιώδη τρόπο με μια δεύτερη γλώσσα.

Σύμφωνα με τον Στάινερ τα παιδιά πρέπει να ενεργούν ελεύθερα ως δημιουργοί στο ελεύθερο παιχνίδι σύμφωνα με τις εσωτερικές ανάγκες τους. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται η δημιουργικότητα του παιδιού, χωρίς να βασίζεται σε κανόνες και εκπαιδευτικές θεωρίες. Ο ρόλος του παιδαγωγού είναι να παρατηρεί, να προτείνει και να διαμορφώνει το περιβάλλον του παιχνιδιού.

Τα πάντα σε ένα σχολείο Waldorf είναι διαμορφωμένα με συγκεκριμένο τρόπο στοχεύοντας στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος στο οποίο τα παιδιά μπορούν να εξασκήσουν τη σκέψη, τα συναισθήματα και τις ικανότητές τους, ανεξάρτητα από την ιδιοσυγκρασία και την προσωπικότητά τους (Edwards, 2002). Ο προσανατολισμός και το φυσικό φως του κτιρίου, η ακουστική και η διακόσμηση της τάξης είναι σχεδιασμένα ώστε να παρακινούν το ενδιαφέρον των παιδιών, προσφέροντας τους παράλληλα ένα αίσθημα ασφάλειας και ηρεμίας (Bjørnholt, 2014). Η ενασχόληση με τις νέες τεχνολογίες και τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές εντάσσεται μετά το 9^ο έτος, δίνοντας χώρο στην ανάπτυξη της φαντασίας, της κριτικής σκέψης και των διαπροσωπικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον Πιννίκα (2017), τα παιδιά δεν μπορούν να ωφεληθούν από τη χρήση των νέων τεχνολογιών χωρίς να έχουν σωστή αντίληψη της λειτουργίας τους.

Ο δάσκαλος με σκοπό την καλύτερη επαφή με το παιδί κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του, ζητά από τους γονείς την ενεργό συμμετοχή τους στη ζωή του σχολείου μέσα από τις συλλογικές δράσεις (Houssaye, 1995). Ο μαθητής δεν βαθμολογείται, αλλά λαμβάνει μια ετήσια έκθεση-αξιολόγηση για τη σχολική του πορεία.

Για να αποφευχθεί η ομοιομορφία στα σχολεία, ο Στάινερ προτρέπει τους παιδαγωγούς να επιλέγουν τα θέματα και τις ενότητες που θέλουν να διδάξουν (Uhrmacher, 1995).

Αναφορικά με τις ιδιότητες που πρέπει να έχει ένας παιδαγωγός, ο Στάινερ όρισε: να παίρνει πρωτοβουλίες, να μην συμβιβάζεται, να ενδιαφέρεται για κάθε πτυχή της ζωής και του κόσμου, να είναι ευχάριστος και ποτέ κακοπροαίρετος (Careers in Waldorf Education, 2015). Απαιτούνται οι γνώσεις ανθρωποσοφίας και των σχολικών πρακτικών που σχετίζονται με αυτή (Ζάχος Δ., Δελαβερίδου Α., 2014). Τα θέματα διδασκαλίας επιλέγονται ελεύθερα από τον κάθε παιδαγωγό από το παγκόσμιο κοινό πρόγραμμα σπουδών Waldorf. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει επίσημα σχολή εκπαίδευσης

Waldorf, ωστόσο υπάρχουν εκπαιδευμένοι παιδαγωγοί που ακολουθούν της προσέγγισή της.

Σελεστίν Φρενέ (Freinet)

Αρχές και τεχνικές της παιδαγωγικής Φρενέ

Εξελίσσοντας την παιδαγωγική σημασία του φυσικού περιβάλλοντος που πρώτος έθεσε ο Rousseau, ο Freinet εισήγαγε τη θεωρία της Φυσικής Μεθόδου, που σε συνδυασμό με το πειραματικό «ψηλάφισμα» αποτελούν τη βάση της παιδαγωγικής του σκέψης, πάνω στην οποία στηρίχθηκαν οι τεχνικές του. Τα παιδιά μέσα στη φύση ακολουθούν τα πρωτόγονα ένστικτα της ανθρωπότητας μέσα από δραστηριότητες, ανακαλύπτουν τις φάσεις εξέλιξης της ανθρώπινης ιστορίας και δίνουν σκοπό στα σχολικά μαθήματα που αντλούν υλικό από τις δραστηριότητες αυτές.

Η αρχή της «ψηλαφητής διερεύνησης» (Essai de psychologie sensible appliquée a l' education, 1950) βασίζεται στη ίδια διαπίστωση τόσο για τα παιδιά όσο και τους ενήλικες. Το μικρό παιδί πραγματοποιεί μια σειρά κινήσεων και στηρίζεται σε αυτές που έχουν πετύχει: το νεογέννητο περνάει από μια μηχανική προσπάθεια (αναποτελεσματική έκφραση των αναγκών του) σε μια έξυπνη προσπάθεια που χαρακτηρίζεται από τη δεκτικότητα (θετική στάση) στην εμπειρία, δηλαδή από την ικανότητα να ενσωματώνει στοιχεία που αποκτώνται μέσω της εμπειρίας (αντίθετα όμως στις ενστικτώδεις συμπεριφορές των ζώων). Με όμοιο τρόπο οι ενήλικοι, πέρα από τις καθημερινές τους συνήθειες, επιχειρούν να μάθουν μέσω της προσπάθειας, της υπόθεσης, της ανάλυσης και της επαλήθευσης.

Η αρχή στηρίζεται επίσης στην ιδέα του μη διαχωρισμού του συναισθηματικού από το διανοητικό στοιχείο στη μάθηση, με την οποία συνδέονται οι έννοιες της επιτυχίας και της ευχαρίστησης (Peyronie, 2000).

Η έννοια της ελευθερίας και ο σεβασμός στα δικαιώματα του παιδιού είναι θεμελιακά στοιχεία της παιδαγωγικής τους Φρενέ.

Αναφορικά με τη σημαντικότητα της ηθικής διαπαιδαγώγησης, ο Φρενέ αποδοκιμάζει τα σύγχρονα σχολεία που αμελούν το συγκεκριμένο αντικείμενο και καταδικάζει τις πεπαιθότητες γύρω από τις νέες τεχνολογίες όσον αφορά τη βελτίωση σε προσωπικό και ηθικό επίπεδο χάρη σε αυτές. Θεωρεί πως τα παιδιά θα έπρεπε να διδάσκονται την ηθική συμπεριφορά, μέσα από τη στήριξη και τη συνεργασία, ενώ παρατηρεί ότι στο σχολείο ενυπάρχει μια «τεχνητή» ατμόσφαιρα πειθαρχίας που ενυπάρχει στο πλαίσιο των βαθμών, των εξετάσεων και του ανταγωνισμού (Houssaye, 1995).

Σημαντικό χαρακτηριστικό της παιδαγωγικής Φρενέ είναι η αξιοποίηση των υλικών (χαρτί, βιβλιοθήκη, επίπλωση, διάταξη του χώρου) και οι τεχνικές, όπως το τυπογραφείο, η αλληλογραφία, τα εργαστήρια, η βιβλιοθήκη και ο κινηματογράφος.

Στο όραμα του Φρενέ, ο παιδαγωγός είναι υπέρμαχος της κοινωνικής αλλαγής στους τομείς της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της ειρήνης και της επιστροφής των ηθικών αξιών.

Η παιδαγωγική φιλοσοφία του Φρενέ τονίζει ότι η ευτυχία επιτυγχάνεται όταν κάποιος ζει σε αρμονία με τον κόσμο και ότι η εκπαίδευση πρέπει να προκύπτει μέσα από τη ζωή στη φύση. Η μάθηση στα σχολεία του Φρενέ βασίζεται στα «ζωντανά μαθηματικά», στη «ζωντανή γεωμετρία» και ούτω καθεξής. Η ιστορία μαθαίνεται μέσα

από συνεντεύξεις και ανακαλύψεις, η βιολογία και η φυσική μέσα από πειραματισμούς. Κύριος σκοπός της εκπαίδευσης, σύμφωνα με το Φρενέ, είναι να ενεργοποιηθεί στους μαθητές το ενδιαφέρον για μάθηση και να αναπτυχθούν θετικές στάσεις ως προς αυτήν.

Κοινωνική Οργάνωση της σχολικής ζωής

Στην παιδαγωγική Φρενέ, το παιδί καλλιεργεί το μυαλό και το πνεύμα του μέσα από τη συλλογικότητα της σχολικής κοινότητας. Στο πλαίσιο της ομάδας αναπτύσσονται η φιλία, ο σεβασμός, η αλληλοβοήθεια και το παιδί νιώθει οικεία στο σχολείο. Οι μαθητές λειτουργούν ως κοινότητα και αναλαμβάνουν ρόλους και ευθύνες σε συλλογικά έργα και δράσεις, όπως ο καταμερισμός της φροντίδας του σχολικού κήπου, ο καθαρισμός του χώρου, η προετοιμασία φαγητού για όλους. Τα παιδιά αναπτύσσουν την αυτονομία, την υπευθυνότητά τους και την αίσθηση του ανήκειν στην κοινότητα του σχολείου (Freinet, C. 1960).

Το σχολικό συμβούλιο

Το σχολικό συμβούλιο είναι ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς της σχολικής κοινότητας του Φρενέ. Αποτελεί το πλαίσιο ανταλλαγής λόγου μέσα στο οποίο τα μέλη της ομάδας του σχολείου αναλύουν τις διαφορετικές πτυχές και ζητήματα της συλλογικής τους ζωής, παίρνουν αποφάσεις και αξιολογούν τη στάση τους. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται το συμβούλιο σαν ένα πλαίσιο στο οποίο μοιράζονται τη συλλογική εξουσία με τους ενήλικες. Η διαδικασία χωρίζεται σε τέσσερα στάδια: προτείνω, συζητώ, αποφασίζω, εφαρμόζω, ενώ κάθε μέλος του σχολείου έχει δικαίωμα να εκφέρει την άποψη του και να προτείνει λύσεις. Σύμφωνα με το Φρενέ «όταν ένα μέλος μιας κοινότητας δηλώσει δημοσίως ό,τι έχει να πει, όσο σοβαρό κι αν είναι, θα πρέπει να επαινείται για την ηθική και πολιτική του τόλμη» (Le Gal, J. 1995).

Εκπαίδευση αξιών

Σύμφωνα με το Γεωργόπουλο (2002), ο όρος «αξία» επιδέχεται πολλούς ορισμούς. Καταλήγει στο ότι «αξία είναι μια πεποίθηση η οποία συνιστά έναν μονιμότερο, θεμελιώδη πνευματικό προσανατολισμό (ατόμων ή ομάδων) και βάσει της οποίας οι άνθρωποι επιλέγουν κάποιους τρόπους συμπεριφοράς ή σκοπούς ζωής». Η Λιθοξοΐδου (2006) προσθέτει ότι «η αξία σχηματίζεται από μία συγχώνευση στενά ευθυγραμμισμένων στάσεων. Στάση είναι η τάση του ατόμου να ανταποκρίνεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο σε ένα συγκεκριμένο ερέθισμα και αποτελείται από ένα σύνολο σχετικών ιδεών». Με λίγα λόγια πολλές ιδέες αποτελούν μία στάση και πολλές στάσεις αποτελούν μία αξία. Να σημειωθεί ότι πολλές φορές η αξία συγχέεται με τη στάση. Ωστόσο η πρώτη είναι πιο αφηρημένη και κεντρική έννοια, ενώ η δεύτερη αναφέρεται σε συγκεκριμένα γεγονότα και ανθρώπους (Γεωργόπουλος, 2002).

Έτσι ως Εκπαίδευση Αξιών ορίζεται η διαδικασία ανάπτυξης εκείνων των αξιών στους νέους που θα τους οδηγήσουν σε ευχάριστη προσωπική ζωή, και ως Ηθική Εκπαίδευση η διαδικασία ανάπτυξης εκείνων των αξιών που θα τους οδηγήσει να νοιάζονται για τους άλλους ανθρώπους και να σέβονται τα δικαιώματά τους». Γενικά στοχεύει να δημιουργήσει αυτόνομες προσωπικότητες που γνωρίζουν τις ηθικές αξίες και δεσμεύονται να συμπεριφερθούν με βάση αυτές (Kirschenbaum, 1995).

Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης αξιών εμπίπτει η σημαντικότητα του ρόλου του εκπαιδευτικού, ο οποίος αποτελεί πρότυπο προς μίμηση, ως φορέας του στάσεων που

θέλει να μεταδώσει. Η συμπεριφορά του, οι απόψεις που εκφράζει, ο τρόπος που αντιμετωπίζει το κάθε τι, αντανakλούν τις αξιακές πεποιθήσεις του, που αποτελούν κομμάτι του κρυφού προγράμματος (Καραγεωργάκης, 2016).

Αν και η Εκπαίδευση Αξιών και η Ηθική Εκπαίδευση είναι δύο όροι που αναφέρονται στην ίδια εκπαιδευτική προσέγγιση, στον χώρο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης χρησιμοποιείται κυρίως ο πρώτος όρος (Καραγεωργάκης, 2016). Βασικός στόχος της πρώτης είναι η ηθική ανάπτυξη των παιδιών και το πέρασμα από την ηθική ετερονομία στην ηθική αυτονομία, όπου το άτομο δομεί μια άποψη όχι γιατί του επιβάλλεται, αλλά γιατί την βλέπει κριτικά και διαλέγει ελεύθερα αν θα την ακολουθήσει ή όχι (Καραγεωργάκης, κ.ά., 2005). Το ουσιαστικότερο σημείο σύνδεσης των δύο πεδίων είναι η αναγκαιότητα δημιουργίας και ανάπτυξης ενός περιβαλλοντικού ήθους, που θα βασίζεται σε μια καθολική βάση αξιών, που θα διακρίνονται από ενδιαφέρον για κάθε στοιχείο του περιβάλλοντος, στο πλαίσιο μιας οικοκεντρικής οπτικής (Καραγεωργάκης, 2016).

Μελετώντας την περιβαλλοντική συμπεριφορά, γίνεται αντιληπτή η πολυπλοκότητα των παραγόντων και των κινήτρων από τους οποίους επηρεάζεται. Σημαντική ρόλο παίζει το αν το άτομο σκέφτεται ατομικιστικά (ιδιοκεντρικά), δηλαδή με βάση το προσωπικό όφελος, ή αν σκέφτεται συλλογικά (αλλοκεντρικά), δηλαδή με βάση το συλλογικό συμφέρον. Το δίπολο αυτό βρίσκεται σε αντιστοιχία με της έννοιες του εγωκεντρισμού, του ανθρωποκεντρισμού και του οικοκεντρισμού (Παπαστυλιανού & Παπαδημητρίου, 2014).

Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι, σε αρκετές χώρες η Εκπαίδευση Αξιών παίζει σημαντικό ρόλο στα πλαίσια της εκπαίδευσης, και είτε αποτελεί αυτόνομο μάθημα, είτε εντάσσεται στην διδασκαλία των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, όπως στην Ελλάδα. Ακόμα, η πορεία αυτής της εκπαίδευσης αντιπροσωπεύτηκε από διάφορες σχολές όπως η Σχολή Εκπαίδευσης Χαρακτήρα (Character Education), η Σχολή της Παραδοσιακής Ηθικής Αγωγής και η προσέγγιση *laissez-faire*. Η κάθε σχολή έχει τον χαρακτήρα της, τους συμμάχους και τους αντιπάλους της, καθώς επίσης και έναν διαφορετικό στόχο για την Εκπαίδευση Αξιών. Οι δύο πρώτες είναι συνδεδεμένες με τον δογματισμό και την κατήχηση, ενώ η τρίτη με την εστίαση σε γνωστικές παραμέτρους (Καραγεωργάκης, κ.ά., 2005).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Σύγχρονα Παιδαγωγικά μοντέλα με αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος

Τα Σχολεία του Δάσους

Τα σχολεία του δάσους ξεκίνησαν να διαμορφώνονται στη Σκανδιναβία τη δεκαετία του 1950 με επίκεντρο τη διδασκαλία για το φυσικό κόσμο. Το πρώτο δασικό σχολείο δημιουργήθηκε στη Δανία, το 1954. Η ιδέα γεννήθηκε όταν μια μητέρα ξεκίνησε να πηγαίνει συστηματικά τα παιδιά της γειτονιάς στο δάσος για παιχνίδια κινώντας το ενδιαφέρον των γονέων της κοινότητας, οι οποίοι τελικά ξεκίνησαν την πρωτοβουλία ίδρυσης «περιπατητικών νηπιαγωγείων», σύμφωνα με την εκπαιδευτική προσέγγιση Waldorf-Steiner, όπου το ίδιο το παιδί καθορίζει τη μάθησή του με τη στήριξη των παιδαγωγών.

Στη Βρετανία, ξεκίνησαν να αναπτύσσονται στα μέσα της δεκαετίας του 1990, βασιζόμενα στη Σκανδιναβική θεώρηση πως η επαφή με τη φύση είναι εξαιρετικά σημαντική κατά την παιδική ηλικία.

Σύμφωνα με τη Monica Hepp-Horppenthaler (2019), η βασική αρχή διαπαιδαγώγησης είναι η ίδια η φύση. Τα παιδιά μαθαίνουν να είναι μέρος της και μέσω της καθημερινής επαφής, μαθαίνουν να τη σέβονται, να την αγαπούν και να την προστατεύουν. Παράλληλα συνειδητοποιούν τη σημασία των στοιχείων της, αποκτούν επίγνωση απέναντι στα φυτά, στα ζώα, στη γη, στο νερό. Μέσα στο φυσικό πλαίσιο, βιώνουν, μαθαίνουν και ανταποκρίνονται σε διαφορετικές συνθήκες καθημερινά. Μέσα από την ποικιλομορφία των καιρικών συνθηκών αντιλαμβάνονται τη μεταβλητότητα της ζωής, ενώ παράλληλα μαθαίνουν τα όριά τους, γίνονται ανεξάρτητα και αποκτούν εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, αλλά και σε αυτές τις ομάδες.

Ο Ρουσσώ έλεγε «Η εσωτερική ανάπτυξη των ικανοτήτων και των οργάνων μας είναι η αγωγή μέσω της φύσης(...) Σκληραγωγήστε τα σώματά των παιδιών στις αλλαγές των εποχών, των κλιμάτων, των στοιχείων της φύσης, στην πείνα, τη δίψα, την κόπωση.» Σύμφωνα με τις απόψεις του το παιδί δομεί τον αισθητηριακό του κόσμο μέσω της επαφής με τα αντικείμενα του πραγματικού κόσμου, δηλαδή τα φυσικά στοιχεία και όχι μέσω των αναπαραστάσεων του. Το παιδί πρέπει να είναι ελεύθερο να εξερευνά και να ανακαλύπτει αβίαστα το φυσικό περιβάλλον και τον εαυτό του, με τον δάσκαλο σε ρόλο ενεργοποιητή της αυτοδιδασκαλίας του. Πρέπει να είναι ελεύθερο να ακολουθεί την πιο σωστή για το ίδιο μέθοδο, να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες που θέτει το ίδιο το φυσικό περιβάλλον, ενδυναμώνοντας το σώμα και το πνεύμα του με τον τρόπο που επιτυγχάνει η εμπειρική μάθηση. Η φύση, λοιπόν, του διδάσκει να παρατηρεί, να δρα, να βρίσκει λύσεις, να επιθυμεί, να δημιουργεί, να αντιλαμβάνεται τη σύνδεση του σώματος με το πνεύμα αλλά και με το περιβάλλον γύρω του.

Οι παιδαγωγοί ενός σχολείου του δάσους πρέπει να έχουν πτυχίο δασικής εκπαίδευσης και να παρακολουθούν τακτικά σεμινάρια και μετεκπαιδεύσεις. Δεν υπάρχει μια ενιαία κατευθυντήρια γραμμή, όμως όλα στοχεύουν στην ολιστική, βιωματική εκπαίδευση μέσα στο φυσικό περιβάλλον. Το πλαίσιο μάθησης προσανατολίζεται με βάση το παιχνίδι και την ανακαλυπτική μέθοδο μέσα από την οποία το παιδί αναπτύσσει την αυτοδυναμία και ανεξαρτησία του (Kane, A., 2019).

Το δίκτυο των Σχολείων του Δάσους της Αγγλίας παρουσιάζει τα σχολεία αυτά ως μια εμπνευστική διαδικασία που προσφέρει σε παιδιά, νέους και ενηλίκους συστηματικές ευκαιρίες να αναπτύξουν και να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, μέσα από βιωματικές διαδικασίες μάθησης σε ένα δασικό περιβάλλον.

Τα Σχολεία του Δάσους διαφοροποιούνται από άλλους οργανισμούς εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων εξωτερικού χώρου από ένα συνδυασμό πρακτικών παραγόντων.

- Η αξιοποίηση(χρήση) ενός δασικού (και άρα «άγριου») χώρου, που πλαισιώνεται από αυστηρούς κανόνες ασφαλείας και θεσμοθετημένα όρια, μέσα στα οποία εξασφαλίζεται η ευελιξία και η ελευθερία για την παιδοκεντρική μάθηση και άλλες καινοτόμες προσεγγίσεις σε ένα περιβάλλον χαμηλού ρίσκου. Το δασικό πλαίσιο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς πολλά παιδιά προέρχονται από περιοχές (ή πλαίσια) στις οποίες έχουν ελάχιστη επαφή με τη φύση.

- Υψηλή αναλογία ενηλίκων – παιδιών, η οποία επιτρέπει στα παιδιά να φέρνουν εις πέρας απαιτητικές δραστηριότητες χωρίς να τεθούν σε κίνδυνο. Οι μικρές ομάδες βοηθούν παράλληλα στο να δοθεί προσοχή στα μαθησιακά χαρακτηριστικά του κάθε παιδιού.

- Η μάθηση συνδέεται με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και τους στόχους του, διαφοροποιώντας το περιεχόμενο μέσα από το οποίο διδάσκονται, ενώ δεν επικεντρώνεται μόνο στο φυσικό περιβάλλον. Εισάγεται μια πληθώρα μαθησιακών προσεγγίσεων, μέσα από τις οποίες τα παιδιά ενθαρρύνονται να αναπτύξουν εσωτερικά κίνητρα μάθησης. Αξίζει να τονιστεί ότι αυτό λειτουργεί πολύ θετικά στους μαθητές που δυσκολεύονται να λειτουργήσουν σε ένα αυστηρά δομημένο περιβάλλον τάξης.

- Η ελευθερία εξερεύνησης μέσα από περισσότερες αισθήσεις είναι θεμελιώδες στοιχείο στην ενθάρρυνση του δημιουργικού παιχνιδιού και της φαντασίας. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο παιδί ως όλον και στη διαμόρφωση του προσωπικού του μαθησιακού χαρακτήρα, όχι μόνο στην ανάπτυξη των ακαδημαϊκών του ικανοτήτων.

Οι Τόμας και Τόμσον (2004) υποστηρίζουν ότι κάθε παιδί θα έπρεπε να δικαιούται να μαθαίνει στη φύση, υπογραμμίζοντας τη μεγάλη αξία της επαφής των παιδιών με τα δάση, η οποία έχει μειωθεί σημαντικά στη σημερινή κοινωνία.

Η αύξηση του ενδιαφέροντος γύρω από τα σχολεία του Δάσους μπορεί να συνδεθεί με το γεγονός ότι τα παιδιά παίζουν ολοένα και λιγότερο ελεύθερα έξω (σε εξωτερικούς χώρους).

Υπάρχει μια αυξανόμενη ανησυχία μεταξύ των περιβαλλοντολόγων για το ότι πολλά παιδιά και νέοι δεν έχουν επαφή με τη φύση. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά που κάνουν δραστηριότητες σε δασικό περιβάλλον έχουν περισσότερες πιθανότητες να το κάνουν και ως ενήλικες (Bell, 2005).

Πολλοί γονείς διστάζουν να αφήσουν τα παιδιά τους να παίζουν εκτός σπιτιού όπως παλιότερα, φοβούμενοι την κίνηση στους δρόμους, τους αγνώστους και τα φαινόμενα βίας (Clements, 2004). Σαν αποτέλεσμα, το παιχνίδι γίνεται συνήθως εντός σπιτιού και επικεντρώνεται κυρίως στα βιντεοπαιχνίδια, τους υπολογιστές και την τηλεόραση. Οι συνθήκες αυτές θεωρείται πως έχουν αρνητικό αντίκτυπο στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες των παιδιών (Tranter & Pawson, 2001, Stephenson, 2003).

Σύμφωνα με τους Maynard & Waters (2007), οι δραστηριότητες στο φυσικό περιβάλλον προσφέρουν στα παιδιά πολλά αναπτυξιακά και εκπαιδευτικά πλεονεκτήματα. Όταν είναι έξω, τα παιδιά ανακαλύπτουν τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους με τρόπο που δεν είναι εφικτός στο πλαίσιο του χώρου της σχολικής τάξης (Bilton 2002, Ounvry 2003). Δίνεται η δυνατότητα πειραματισμού με υλικά και ήχους, που μέσα σε μια τάξη θα δημιουργούσαν ακαταστασία και αναστάτωση, ενώ έξω, γίνονται με φυσικό τρόπο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Άλλωστε, κάποιες εμπειρίες, ιδιαίτερα στις νηπιακές ηλικίες, όπως η ανακάλυψη και η παρατήρηση των

σκιών και η παρατήρηση μικρών πλασμάτων μπορούν να γίνουν μόνο στο φυσικό περιβάλλον (Ounry, 2003).

Ανταπόκριση του προγράμματος των Σχολείων του Δάσους σε διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες

Τα σχολεία του δάσους είναι ένα ευρύ περιβάλλον μάθησης και ανάπτυξης, που μπορεί να συμπεριλάβει από πολύ μικρά παιδιά, παιδιά με ειδικές ανάγκες, έως και νέους ανθρώπους και ενήλικες που αντιμετωπίζουν συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες. Το πλαίσιο προσαρμόζεται και προσδιορίζεται για να εξυπηρετήσει ευέλικτα τους διαφορετικούς τύπους μάθησης, τους διαφορετικούς δηλαδή τρόπους που κάθε παιδί απορροφά και επεξεργάζεται πληροφορίες, είτε πρόκειται για κιναισθητικούς, γλωσσικούς, διαπροσωπικούς, μαθηματικούς και οπτικούς τύπους.

Μολονότι στη συγκεκριμένη εργασία επίκεντρο είναι η εκπαίδευση των μαθητών του δημοτικού σχολείου, αξίζει να σημειωθεί ότι οι έρευνες φτάνουν πολύ μακρύτερα από την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αναγνωρίζοντας τη σημασία της προσέγγισής τους για νεαρούς ενήλικες και άτομα με μαθησιακές δυσκολίες. Αν και η εφαρμογή μπορεί να διαφέρει, βασίζεται στις ίδιες αρχές, ενθαρρύνοντας τους συμμετέχοντες να μαθαίνουν μέσα από την πράξη και παρέχοντας ευκαιρίες για την ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων σε άτομα που δεν κατάφεραν να «ανθίσουν» και να εξελιχθούν στα παραδοσιακά εκπαιδευτικά πλαίσια.

Πράσινο Σχολείο – Μπαλί

Το Πράσινο Σχολείο, χτισμένο μέσα στη μπαλινέζικη ζούγκλα εξ ολοκλήρου από μπαμπού, είναι τόσο εναρμονισμένο με το φυσικό περιβάλλον γύρω του, που φαίνεται περισσότερο σαν κατασκευή της φύσης, παρά σαν κτίριο κατασκευασμένο από τον άνθρωπο.

Το σχολείο αυτό έχει σαν αποστολή να δημιουργήσει μια παγκόσμια κοινότητα ανθρώπων που θα μαθαίνουν πως να κάνουν τον κόσμο μας βιώσιμο. Οι ιδρυτές του προασπίζουν μια εκπαίδευση που θα «θρέψει» το παιδί ολιστικά, βοηθώντας το να βρει την ταυτότητά του και το σκοπό του στον συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο.

Οι μαθητές μαθαίνουν να καλλιεργούν, να συλλέγουν την τροφή τους και να τη μαγειρεύουν, ανακαλύπτουν την οικονομία μεγαλώνοντας κοτόπουλα και πουλώντας τα αυγά τους, σχεδιάζοντας σε συνεργασία με επισκέπτες το σύστημα ανανεώσιμων ενεργειών του σχολείου.

Έχει τρεις αρχές: Να σέβεσαι τον τόπο σου, άφησε το περιβάλλον να είναι ο οδηγός σου και σκέψου με τι τρόπο θα επηρεαστούν τα εγγόνια σου από τις δικές σου πράξεις.

Τα Πράσινα Σχολεία του Χονγκ Κονγκ

Σε μια πόλη που πλήττεται από τη μόλυνση, δύο σχολεία προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν την εκπαίδευση, διδάσκοντας τις βασικές αρχές της βιωσιμότητας και της δημιουργικής λύσης προβλημάτων. Η οικολογία μπαίνει στο πλαίσιο του γραμματισμού, προετοιμάζοντας παράλληλα τους μαθητές για τη μελλοντική τους είσοδο στην αγορά εργασίας, η οποία εκτιμά όλο και περισσότερο τα «πράσινα» πιστοποιητικά.

Στο σχολείο αυτό έχει δημιουργηθεί ένα σύστημα ελέγχου και μέτρησης της ενέργειας, που ειδοποιεί τους μαθητές όταν το σχολικό συγκρότημα χρησιμοποιεί περισσότερη ενέργεια από αυτήν που παράγουν οι ανανεώσιμες πηγές του, οι οποίοι στη συνέχεια αναζητούν και διακόπτουν την πηγή της ενεργειακής κατάχρησης.

Επιπλέον, το σχολείο διαθέτει έναν κομποστοποιητή που μετατρέπει τα απόβλητα σε χώμα σε μόλις δύο εβδομάδες και αξιοποιείται στον οργανικό κήπο που έχει δημιουργηθεί στην ταράτσα.

Τέλος, οι μαθητές των δύο σχολείων ασχολούνται με τη βιοποικιλότητα των ειδών μέσα από την καλλιέργεια και συντηρούν μια τράπεζα σπόρων με σκοπό να διατηρήσουν φυτά σημαντικά για την κινεζική ιατρική.

Παιδαγωγικά μοντέλα στην Ελλάδα

Αμερικανική Γεωργική Σχολή

Η Αμερικανική Γεωργική Σχολή ιδρύθηκε το 1904 από τον Αμερικανό εκπαιδευτή Δρ. John Henry House και τη γυναίκα του, Susan Adeline. Ο Δρ. House πίστευε στην «εκπαίδευση όλου του ατόμου»: στο μυαλό, στα χέρια και στην ψυχή. Κάνοντας πρακτική άσκηση σε αγροτικές καλλιέργειες, αμπελώνες και δεντρόκηπους, στη ζωική παραγωγή και αναπτύσσοντας βιομηχανικές δεξιότητες όπως η ξυλουργική, οι κατασκευές και η σιδηρουργία, οι απόφοιτοι της Αμερικανικής Γεωργικής Σχολής εξοπλίστηκαν ώστε να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Μετά το 1950 τη σχολή διηύθυνε ο Bruce Lansdale, επίσης Αμερικανός εκπαιδευτικός, ο οποίος εισήγαγε τη μικτή εκπαίδευση, την παροχή συμβουλευτικής επί τεχνικών θεμάτων προς τους αγρότες της περιοχής, η ενσωμάτωση των τεχνολογιών πληροφορίας στους χώρους της Σχολής και το εκπαιδευτικό αγρόκτημα, καθώς και τα προγράμματα «κατάρτισης εκπαιδευτών» σε διεθνές επίπεδο.

Σήμερα, διαθέτει τμήματα για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και το Δημοτικό Σχολείο της Α.Γ.Σ συνεχίζει να έχει το όραμα και το στόχο της Ολικής Αγωγής και της Περιβαλλοντικής Βιωματικής Εκπαίδευσης με κυρίαρχο σκοπό τη διαμόρφωση μαθητών με «ετοιμότητα για γνώση», περιβαλλοντική αντίληψη, ευαισθησία και υπευθυνότητα.

Η διδασκαλία εφαρμόζεται μαθητοκεντρικά, με διαθεματικότητα και βιωματική προσέγγιση, αξιοποιώντας τις μοναδικές και πολύπλευρες εγκαταστάσεις της σχολής.

Η υλοποίηση του αναλυτικού προγράμματος σπουδών του Υπουργείου Παιδείας διευρύνεται ως προς τις μεθόδους και το εκπαιδευτικό υλικό, με παράλληλη λειτουργία των προγραμμάτων παρέκκλισης του σχολείου, τα οποία στοχεύουν εξίσου στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων και στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, της

συλλογικής προσπάθειας, των βιωματικών δράσεων και της έρευνας. Όλα αυτά συμβάλλουν στην εμπάθυνση των γνώσεων, ενώ σταδιακά οι μαθητές επιλέγουν τους τομείς ενδιαφέροντός τους.

Ως προς την περιβαλλοντική εκπαίδευση, το σχολικό κτίριο είναι βιοκλιματικά σχεδιασμένο και διαμορφωμένο, περιτριγυρισμένο από πράσινο και τοποθετημένο στο περιβάλλον του αγροκτήματος της Αμερικανικής Γεωργικής Σχολής. Η σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος και της εξοικονόμησης ενέργειας είναι κομμάτι της σχολικής καθημερινότητας των μαθητών.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της βιωματικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης υλοποιούνται περιβαλλοντικά προγράμματα που εστιάζουν σε επίκαιρα θέματα και αντλούνται από το περιβάλλον των μαθητών ενώ ταυτόχρονα στοχεύεται η υιοθέτηση στάσεων και αξιών που θα ωθήσουν τους μαθητές να σκέφτονται με περιβαλλοντική υπευθυνότητα.

Παράλληλα, πολλές βιωματικές δράσεις γίνονται στο αγρόκτημα της Σχολής, ενώ τα παιδιά πραγματοποιούν συχνά δράσεις στο λαχανόκηπο και το θερμοκήπιο του Δημοτικού σχολείου.

Στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η Σχολή παραμένει προσηλωμένη στη δυναμική συνύπαρξη θεωρίας και πράξης σε όλα τα επίπεδα της γεωργίας και των επιστημών ζωής.

Το σχολείο της φύσης

Κυρίαρχη ιδέα των δημιουργών αυτού του νηπιαγωγείου της Θεσσαλονίκης είναι ότι το παιδί χτίζει τη γνώση του μέσα στη φύση. Επέλεξαν τη φύση σαν περιβάλλον εκπαίδευσης γιατί μέσα σε αυτήν το παιδί σκέφτεται παραστατικά και ελεύθερα, βιώνοντας τη χαρά που προσφέρει η κατάκτηση της γνώσης. Η εμπνεύστρια του σχολείου πιστεύει στη μαθητεία έναντι της διδασκαλίας και επιμένει ότι το παιδί πρέπει να βρίσκεται σε πραγματική δράση όλη μέρα, όπου η ενέργεια μετατρέπεται σε πνευματική λειτουργία.

Σημαντική είναι η διαμόρφωση της κοινότητας του σχολείου, με τους γονείς ενεργούς συμμετόχους και όχι απλούς θεατές της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οργανώνονται εκδρομές στη φύση, συχνά μόνο για γονείς, καθώς η ανάπτυξη των παιδιών πρέπει να προκύπτει από την αρμονική συνεργασία γονέα και σχολείου.

Είναι ένα σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία, στο οποίο δημιουργούνται καταστάσεις μάθησης για όλη του την κοινότητα, μαθητές, παιδαγωγούς, γονείς και ακολουθείται ένα ευέλικτο παιδαγωγικό πρόγραμμα με στόχο την ανάπτυξη της μεταγνωστικής ικανότητας των παιδιών.

Το σχολείο της φύσης, ακολουθεί τη φιλοσοφία της Παιδείας του Βάθους και την εκπαίδευση σε αξίες ζωής που διαμορφώνουν την πνευματική και ηθική ανάπτυξη του παιδιού, σε συνδυασμό με την ψυχοκινητική. Η γνώση προκύπτει μέσα από το βίωμα, την εμπειρία και το παιχνίδι.

Πρόκειται για μια εκπαίδευση μέσα στη φύση και σύμφωνα με τη φύση του παιδιού, που περιλαμβάνει αναζήτηση, εξερεύνηση, παιχνίδι, όλα μέσα από τη χαρά της δημιουργίας.

Big Bang School

Το Big Bang School σχεδιάστηκε ως μια φυσική συνέχεια του Σχολείου της Φύσης για να ανταποκριθεί στην ανάγκη της εποχής για μια νέα εκπαίδευση.

Η φιλοσοφία του βασίζεται στην προσωπική ανάπτυξη του ατόμου. Η εκπαίδευση δεξιοτήτων ζωής, όπως η συνεργασία, η επικοινωνία, η επίλυση προβλημάτων, η κριτική σκέψη και η δημιουργικότητα, γίνεται μέσα από το συνδυασμό διαφόρων μεθοδολογιών.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο έχει η ανάπτυξη της συνειδητότητας και η εκπαίδευση αξιών, με βασικό τρίπτυχο την αποδοχή, τη δικαιοσύνη και την ελευθερία.

Το πρόγραμμα σπουδών οργανώνεται με βάση τη διαθεματικότητα και τη διαφοροποιημένη διδασκαλία. Δίνεται σημασία στα ενδιαφέροντα και στις κλίσεις των παιδιών, ενώ αξιοποιούνται στοιχεία την κοινής καθημερινότητας για να προαχθεί η συνεργασία και η αυτονομία των παιδιών. Οι τέχνες, η γυμναστική και οι ξένες γλώσσες συμπληρώνουν την εκπαιδευτική διαδικασία, συνθέτοντας όλα μαζί τις θεματικές διδασκαλίας.

Τέλος, το εκπαιδευτικό υλικό οργανώνεται με βάση τις ανάγκες του κάθε παιδιού, με στόχο την ενίσχυση της αυτό-εικόνας του και την ένταξη του στο σχολικό και στο κοινωνικό πλαίσιο.

Το σχολείο του Δάσους

Το Σχολείο του Δάσους της Λέσβου δημιουργήθηκε από το Ινστιτούτο Αναγέννησης

«Ο Σπόρος», με σκοπό να δημιουργήσει μια κοινότητα παιδιών μέσα στη φύση. Κάθε Σάββατο και Κυριακή πηγαίνουν στο Σχολείο του Δάσους μαθητές Δημοτικού από όλη τη Λέσβο, για να εξερευνήσουν, να αγαπήσουν τη φύση, να μάθουν να συνεργάζονται, ανακαλύπτοντας ταυτόχρονα τον εαυτό τους και τα συναισθήματά τους.

Με επιρροές από τα παιδαγωγικά μοντέλα των Waldorf και Montessori και μεθόδους όπως αυτή του κοινωνικού εποικοδομητισμού, οι παιδαγωγοί του Σχολείου ενθαρρύνουν τα παιδιά να ανακαλύψουν το φυσικό κόσμο, αλλά και τον εαυτό τους. Στόχος τους είναι η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και την αυτοεκτίμησης των παιδιών μέσα από δημιουργικές εμπειρίες. Ο χαρακτήρας των παιδιών ανθίζει στο πλαίσιο της κοινότητας, μέσα από τη συνεργασία και τη σύνδεση με τη φύση.

Οι δραστηριότητες του Σχολείου του Δάσους πραγματοποιούνται συστηματικά στο ίδιο φυσικό περιβάλλον, με σκοπό τα παιδιά να δεθούν με τον τόπο και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις διαμόρφωσης της περιβαλλοντικής τους ταυτότητας, μέσα από την πράξη.

Το σχολείο λειτουργεί όλο το χρόνο, κάτω από όλες τις συνθήκες και τα παιδιά με την επίβλεψη των παιδαγωγών μαθαίνουν να παίρνουν ελεγχόμενα ρίσκα και να κινητοποιούνται.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Έρευνα

Μεθοδολογία

Σκοπός έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών, των γονέων και των εκπαιδευτικών που ανήκουν στην κοινότητα ενός σχολείου με περιβαλλοντικό προσανατολισμό, σχετικά με τα παιδαγωγικά του χαρακτηριστικά. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με άξονες μελέτης το έργο παιδαγωγών, που έδωσαν έμφαση στη σύνδεση του παιδιού με το φυσικό κόσμο, στην εκπαίδευση αξιών, στη βιωματική μάθηση και την αξιοποίηση αυθεντικών καταστάσεων.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Κατά πόσο η επαφή με τη φύση βοηθά στη μαθησιακή διαδικασία;
- Ποιες είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από την πράξη;
- Βοηθούν τα θετικά βιώματα στη θετική εξέλιξη της προσωπικότητας του παιδιού;
- Από τι είδους σχολικές δραστηριότητες και διαδικασίες αναπτύσσονται οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών;

Μέθοδος

Στην παρούσα έρευνα, κύριο μέσο συλλογής στοιχείων είναι η συνέντευξη, η οποία αποτελεί ένα από τα βασικά εργαλεία της ποιοτικής έρευνας και έδωσε στην ερευνήτρια τη δυνατότητα διερεύνησης των θεμάτων που την απασχόλησαν με άμεσο τρόπο, λόγω της προφορικής αλληλεπίδρασης με τους συμμετέχοντες.

Επιλέχθηκε η συνέντευξη ως εργαλείο, λόγω της ευκολότερης έκφρασης των παιδιών στον προφορικό λόγο και της αμεσότητας που χαρακτηρίζει την πρόσωπο με πρόσωπο επαφή. Επιπλέον, η συνέντευξη δεν δημιουργεί το άγχος της αξιολόγησης του γραπτού λόγου και είναι άμεση η ενθάρρυνση από την ερευνήτρια.

Συμπληρωματικά, υπήρχε ήδη επαφή και εξοικείωση των παιδιών με την ερευνήτρια, γεγονός που διευκόλυνε την επικοινωνία και την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων.

Οι συνεντεύξεις των παιδιών και των γονέων ήταν ημιδομημένες, με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, λόγω της ευελιξίας που προσφέρει αυτή η μέθοδος, ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, την τροποποίησή τους ανάλογα με τον ερωτώμενο και τη δυνατότητα προσθαφαίρεσης θεμάτων για συζήτηση. Οι συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών ήταν μη δομημένες, ώστε να έχουν την αυτονομία να μιλήσουν για αυτά που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικά.

Αφού ολοκληρώθηκε η διαδικασία και η ανάλυση των συνεντεύξεων η ερευνήτρια διαπίστωσε ότι θα ήθελε να έχει ρωτήσει κι άλλα πράγματα που ανταποκρίνονταν στο θεωρητικό υπόβαθρο.

Οι συμμετέχοντες

Για τη διεξαγωγή αυτής της έρευνας αποφασίστηκε η διενέργεια συνεντεύξεων με έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων, καθώς η παρούσα εργασία αποτελεί το εισαγωγικό κομμάτι μιας πιο εκτεταμένης μελλοντικής έρευνας.

Συγκεκριμένα, τέθηκαν ερωτήσεις σε δέκα μαθητές των Γ, Δ, Ε και ΣΤ τάξεων του Δημοτικού, πέντε γονείς και δυο εκπαιδευτικούς.

Οι επτά από τους μαθητές ήταν κορίτσια και οι τρεις αγόρια, ενώ οι γονείς ήταν τέσσερις μητέρες και ένας πατέρας.

Οι τρεις από τους γονείς είναι γονείς παιδιών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις.

Για τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών επιλέχθηκαν μια δασκάλα και ένας εκπαιδευτικός ειδικότητας, με σκοπό να φανεί η σύνδεση και η συνεργασία των δασκάλων των τάξεων με τους δασκάλους των ειδικοτήτων.

Το δείγμα προήλθε από ένα ιδιωτικό σχολείο στα ανατολικά προάστια της Θεσσαλονίκης.

Η διαδικασία

Κατά τη διαδικασία της συνέντευξης ζητήθηκε άδεια από το μαθητή για τη μαγνητοφώνηση, διευκρινίζοντας ότι είναι απαραίτητο, για να καταγραφούν στη συνέχεια όλα όσα είπε. Παράλληλα, η ερευνήτρια καθυσύχασε τα παιδιά για το ότι θα θέματα πάνω στα οποία θα ερωτηθούν είναι καταστάσεις που βιώνουν καθημερινά.

Οι συνεντεύξεις των παιδιών έγιναν πρόσωπο με πρόσωπο στο χώρο του σχολείου, και μαγνητοφωνήθηκαν από το κινητό της ερευνήτριας.

Η ερευνήτρια δεν περιορίστηκε απλώς στο να θέσει στεγνά τις ερωτήσεις στα παιδιά, ακούγοντας παθητικά τις ερωτήσεις, αλλά συνομιλούσε μαζί τους σε σημεία που χρειαζόνταν μια ώθηση για να καταλήξουν στην απάντησή τους.

Οι συνεντεύξεις των γονέων έγιναν μέσω τηλεφωνικής κλήσης και μαγνητοφωνήθηκαν από πρόγραμμα μέσω υπολογιστή. Επιλέχθηκε η τηλεφωνική επικοινωνία για οικονομία χρόνου και διευκόλυνση τόσο της ερευνήτριας όσο και του γονέα.

Τη μαγνητοφώνηση των απόψεων των μαθητών, των γονέων και των εκπαιδευτικών ακολούθησε απομαγνητοφώνηση και μετεγγραφή τους.

Πλαίσιο των συνεντεύξεων

Το πλαίσιο ξεκινά με αναφορά των ζητημάτων που θα συζητηθούν και συνεχίζει με τις ερωτήσεις.

Οι ερωτήσεις δεν παρατίθενται πάντα με την ίδια σειρά στους ερωτώμενους, ενώ η ερευνήτρια έδωσε στα παιδιά την ελευθερία επιλογής του πρώτου θέματος, με σκοπό να ξεκινήσουν να μιλούν πάνω στο ερώτημα που τους είναι πιο οικείο ή ευκολότερο να εκφραστεί.

Ερωτήματα του πλαισίου συνέντευξης

Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι ερωτήσεις που τέθηκαν στα παιδιά ήταν περισσότερες και διαφορετικές από αυτές που τέθηκαν στους γονείς της σχολικής κοινότητας.

Οι πέντε ερωτήσεις που τέθηκαν στα παιδιά αφορούν πράγματα που αναφέρονται στο θεωρητικό μέρος της εργασίας και συμβαίνουν στο σχολείο ώστε να προκύψουν και οι απόψεις των παιδιών πάνω σε αυτά.

Παρακάτω ακολουθούν οι ερωτήσεις του πλαισίου συνέντευξης προς τους μαθητές και τους γονείς.

Οι ερωτήσεις προς τους μαθητές είχαν σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για τις απόψεις τους ως προς το φυσικό περιβάλλον και τις μεθόδους του σχολείου.

Οι ερωτήσεις προς τους γονείς είχαν σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για τις απόψεις τους ως προς την επίδραση των μεθόδων και του περιβάλλοντος του σχολείου στην προσωπικότητα των παιδιών, αλλά και στην οικογένεια τους.

Ερωτήσεις προς τους μαθητές:

- Τι μαθαίνετε μέσα από τη φροντίδα της αυλής και του λαχανόκηπου; (*Λαχανόκηπος και φροντίδα αυλής*)
- Πώς σου φαίνεται που έχουμε ζώα στο σχολείο; Γινόμαστε καλύτεροι χάρη στα ζώα; (*Φροντίδα ζώων*)
- Πώς σου φαίνεται το ότι η αυλή είναι τόσο μεγάλη και μπορούμε να παίζουμε πολύ έξω; (*Ελεύθερο παιχνίδι έξω*)
- Τι γνώμη έχεις για τα μαθήματα έξω στη φύση; Μας βοηθούν σε κάτι; (*Μαθήματα στη φύση*)
- Πώς λειτουργούσε το σχολικό συμβούλιο; (*Σχολικό Συμβούλιο*)

Ερωτήσεις προς τους γονείς:

- Έχετε παρατηρήσει αλλαγή στο παιδί με τη φοίτηση του στο σχολείο; Τι είδους αλλαγή;
- Εσείς μαθαίνετε πράγματα από τα παιδιά;

Αποτελέσματα

Κωδικοποίηση του περιεχομένου των συνεντεύξεων

Το περιεχόμενο των απαντήσεων κωδικοποιήθηκε και έγινε προσπάθεια να δίνονται κωδικοί περιεκτικοί και αντιπροσωπευτικοί. Πολλά αποσπάσματα έχουν περισσότερους από έναν κωδικούς, για να αποδοθούν πολλαπλά νοήματα.

Κατά την κωδικοποίηση εξετάστηκε η συνάφεια με τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα ώστε να επιβεβαιωθεί η σύνδεσή τους.

Όσον αφορά τη συχνότητα εμφάνισης ενός κωδικού, δεν είναι καθοριστική του πόσο σημαντικός είναι για την έρευνα.

Ως προς τον τύπο τους, οι κωδικοί είναι είτε περιγραφικοί είτε ερμηνευτικοί. Οι περιγραφικοί τύπου κωδικοί περιγράφουν το περιεχόμενο του αποσπάσματος που έχει εμφανή σημασία, ενώ οι ερμηνευτικού τύπου κωδικοί ανταποκρίνονται στην ερμηνεία της ερευνήτριας, όπως αυτή προκύπτει από το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας.

Κωδικοί:

- Θετικά συναισθήματα- βιώματα (01)
- Υπερπήδηση εμποδίων & φόβων (02)
- Η μάθηση μέσα από το βίωμα (03)
- Η εργασία-μαθητεία (04)
- Η φύση-δασκάλα (05)
- Σύνδεση με τη φύση (06)
- Η χρηστική σχέση με το περιβάλλον (07)
- Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα ακολουθώντας τις παρορμήσεις τους (08)
- Η ελευθερία στη μαθησιακή διαδικασία (09)
- Δημιουργικότητα (10)
- Δραστηριότητες που δημιουργούν την αίσθηση της ανακάλυψης (11)
- Συμμετοχή στη διαμόρφωση του σχολείου (12)
- Δημοκρατία και συμμετοχή στη σχολική κοινότητα (13)
- Ανάπτυξη οργανωτικής συμπεριφοράς (14)
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων (15)
- Σημασία της προσωπικής άποψης (16)
- Προσωπική έκφραση (17)
- Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης (18)
- Αλληλοβοήθεια - τα παιδιά σε θέση δασκάλου (19)
- Η συνεργασία ως αναγκαιότητα (20)
- Υπευθυνότητα (21)
- Φροντίδα άλλων πλασμάτων (22)
- Προσωπική συνεισφορά στην κοινότητα (23)
- Ενδιαφέρον για τη διαχείριση απορριμμάτων (24)
- Προσωπική αλλαγή / ανάπτυξη (25)
- Γνωστική επίγνωση / Σύνδεση της πράξης με τη θεωρία (26)

Θεματικές ενότητες

Η επεξεργασία των δεδομένων μέσα από την κωδικοποίηση του περιεχομένου τους βοήθησε στην ανάδειξη 7 θεματικών ενοτήτων, οι οποίες ανταποκρίνονται στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας.

- 1) Προώθηση των θετικών βιωμάτων στο σχολικό χώρο
- 2) Η μάθηση μέσα από την πράξη
- 3) Η συμβολή του σχολικού προγράμματος στην εκδήλωση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς το περιβάλλον.
- 4) Η ανάπτυξη του παιδιού μέσα από την ελευθερία.
- 5) Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων
- 6) Αίσθηση ευθύνης
- 7) Προσωπική ανάπτυξη

Τα παραπάνω θέματα απαντάνε στα ερευνητικά ερωτήματα:

- Κατά πόσο η επαφή με τη φύση βοηθά στη μαθησιακή διαδικασία;
- Ποιες είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από την πράξη;
- Βοηθούν τα θετικά βιώματα στη θετική εξέλιξη της προσωπικότητας του παιδιού;
- Από τι είδους σχολικές δραστηριότητες και διαδικασίες αναπτύσσονται οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών;

Πίνακας Θεματικών Ενοτήτων και Κωδικών

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ			
1 ^η : Προώθηση των θετικών βιωμάτων στο σχολικό χώρο	Θετικά συναισθήματα/ βιώματα (01)	Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων (02)		
2 ^η : Η μάθηση μέσα από την πράξη	Η μάθηση μέσα από το βίωμα (03)	Εργασία-μαθητεία (04)		
3 ^η : Συμβολή στην εκδήλωση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς το περιβάλλον	Η φύση-δασκάλα (05)	Σύνδεση με τη φύση (06)	Η χρηστική σχέση με το περιβάλλον (07)	
4 ^η : Η ανάπτυξη του παιδιού μέσα από την ελευθερία	Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα ακολουθώντας τις παρορμήσεις τους (08)	Η ελευθερία στη μαθησιακή διαδικασία (09)	Δημιουργικότητα (10)	Δραστηριότητες που δημιουργούν την αίσθηση της ανακάλυψης (11)
5 ^η : Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων	Συμμετοχή στη διαμόρφωση του σχολείου (12)	Δημοκρατία και συμμετοχή στη σχολική κοινότητα (13)	Ανάπτυξη οργανωτικής συμπεριφοράς (14)	Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων (15)
	Σημασία της προσωπικής άποψης (16)	Προσωπική έκφραση (17)	Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης (18)	Αλληλοβοήθεια-τα παιδιά σε θέση δασκάλου (19)
				Η συνεργασία ως αναγκαιότητα (20)
6 ^η : Αίσθηση ευθύνης	Υπευθυνότητα (21)	Φροντίδα άλλων πλασμάτων (22)	Προσωπική συνεισφορά στην κοινότητα (23)	Ενδιαφέρον για τη διαχείριση απορριμμάτων (24)
7 ^η : Προσωπική ανάπτυξη	Προσωπική αλλαγή (25)	Γνωστική επίγνωση / Σύνδεση της πράξης με τη θεωρία (26)		

Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των παιδιών

Η 1^η θεματική αφορά την **προώθηση των θετικών βιωμάτων και την ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων** με αφορμή τις δραστηριότητες και το καθημερινό πρόγραμμα του σχολείου.

Περιλαμβάνει αυτούς τους κωδικούς:

- Θετικά συναισθήματα / βιώματα
- Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 1

Θετικά συναισθήματα / βιώματα

- Στο λαχανόκηπο μαθαίνουμε πως να μεγαλώνουμε φυτά και να αρχίζουμε μια νέα ζωή.
- Ειδικά εδώ που έχουμε τα χωράφια γύρω μας είναι πολύ όμορφα.
- Μόλις ήρθα εδώ είπα «εδώ πέρα θα μείνω, σίγουρα.
- Είναι ωραίο να έχουμε σκύλο εδώ επειδή δεν έχουμε στο σπίτι.
- Στο συμβούλιο μου άρεσε που μαζευόμασταν όλοι, που μιλούσα και με άκουγε όλο το σχολείο.
- Είναι ωραία να μην είμαστε συνέχεια μέσα στην τάξη.
- Νιώθω φανταστικά γιατί σε άλλα σχολεία δεν γίνεται αυτό.
- Είναι κάτι καθημερινό και έχεις ένα σκύλο πηγαίνεις και τον βλέπεις και χαίρεσαι. Είναι ο καλύτερος φίλος του ανθρώπου.
- Τα παιδιά που δεν έχουν κερδίζουν την αγάπη, τη δημιουργία και την εμπιστοσύνη.
- Μετά μου είπε ο κύριος Α. «Συντόνισε και την ομάδα» και ήταν όλα ωραία.
- Νιώθω ωραία, καμιά φορά πηγαίνουμε έξω από το σχολείο στις ελιές και καθόμαστε και σκεφτόμαστε πράγματα.

Κωδικός 2

Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

- Γινόμαστε καλύτεροι στο να μπορούμε να κάνουμε πράγματα χωρίς να τα φοβόμαστε.
- Έχω ξεπεράσει πολλούς φόβους μου.

Η 2^η θεματική αφορά τη **μάθηση μέσα από την πράξη**, όπως αυτή προκύπτει από τη φροντίδα του σχολικού κήπου.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Η μάθηση μέσα από το βίωμα
- Η εργασία-μαθητεία

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικοί 3 & 4

Η μάθηση μέσα από το βίωμα & Η εργασία-μαθητεία

- Και θέλουν την ανάλογη φροντίδα, πότισμα, φροντίδα, κομπόστ, σκάλισμα για να παίρνουν αέρα.
- Μαθαίνουμε να δουλεύουμε, να καλλιεργούμε και να συνεργαζόμαστε, να δουλεύουμε σαν ομάδα.
- Δεν τα ξέραμε, μάθαμε.

Η 3^η θεματική αφορά τη συμβολή του σχολικού προγράμματος στην εκδήλωση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς το περιβάλλον.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Θετικά συναισθήματα – βιώματα
- Η φύση-δασκάλα
- Σύνδεση με τη φύση
- Η χρηστική σχέση με το περιβάλλον

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικοί 1 & 6:

Θετικά συναισθήματα – βιώματα & Σύνδεση με τη φύση

- Και έχεις γύρω σου τη φύση για να σκεφτείς και ακούω και τα κελαηδίσματα και τα φύλλα που κουνιούνται όταν έχει λίγο αέρα και είναι πανέμορφα.
- Είναι πιο ωραία να βλέπεις τη φύση, παρά να βλέπεις άλλα κτίρια, γιατί όταν τα βλέπεις νομίζεις ότι είναι το τέλος του κόσμου. Όταν βλέπεις τα χωράφια και τα φυτά και τη φύση είναι η αρχή του κόσμου!
- Είναι υπέροχα να κάνουμε μάθημα έξω, είναι αναζωογονητικά. Κάνουμε και περιπάτους. Συγκεντρώνομαι καλύτερα έξω, αναπνέεις καλύτερο αέρα, κάθεσαι κάτω..
- Πηγαίνω συχνά να δω αν έχει αυγά και να τα φέρω πάνω, μ' αρέσει αυτό. Μ' αρέσει να μπαίνω στο κοτέτσι, να βλέπω τις κότες, περνάω ωραία.
- Έξω στη φύση μαθαίνω πιο καλά και με ηρεμεί το να είμαι έξω.

Κωδικός 5

Η φύση-δασκάλα

- Εδώ μαθαίνω πράγματα που δεν θα τα μάθαινα αλλιώς, από τη φύση.

Κωδικός 7

Η χρηστική σχέση με το περιβάλλον

- Οι κότες είναι πολύ χρήσιμες γιατί μας δίνουν τα αυγά τους.
- Είναι ωραία να κάνουμε ομελέτες με τα αυγά από τις δικές μας κότες!

Η 4^η θεματική έχει να κάνει με την **ανάπτυξη του παιδιού μέσα από την ελευθερία**, με την ευκαιρία που έχουν τα παιδιά στο σχολείο να παίζουν ελεύθερα, να παρατηρούν το φυσικό κόσμο, να δοκιμάζουν διαφορετικούς τρόπους μάθησης, να ανακαλύπτουν τις κλίσεις τους, τα όρια τους και να αναπτύσσουν τη δημιουργικότητά τους τόσο μέσα από το παιχνίδι όσο και μέσα από τα μαθησιακά πρότζεκτ.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα ακολουθώντας τις παρορμήσεις τους
- Η ελευθερία στη μαθησιακή διαδικασία
- Δημιουργικότητα
- Δραστηριότητες που δημιουργούν την αίσθηση της ανακάλυψης

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 8

Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα ακολουθώντας τις παρορμήσεις τους

- Είμαστε πιο ελεύθεροι και έχουμε περισσότερη επαφή με τη φύση.
- Εδώ μπορώ να κάνω πράγματα πιο ελεύθερα γιατί στο τσιμέντο αν χτυπήσεις μπορεί να πονέσεις παραπάνω.

Κωδικός 9

Η ελευθερία στη μαθησιακή διαδικασία

- Ο τρόπος που μαθαίνουμε είναι πιο ελεύθερος και νομίζω ότι είναι πιο κατανοητός για ένα παιδί.
- Όταν βγαίνουμε έξω νομίζω ότι μαθαίνουμε και καλύτερα, είμαστε πιο συγκεντρωμένοι, ελεύθεροι.
- Έξω στη φύση μαθαίνω πιο καλά και με ηρεμεί το να είμαι έξω.
- Εγώ συγκεντρώνομαι καλύτερα όταν περπατάω και κάνω κάτι άλλο.

Κωδικοί 10 & 11

Δημιουργικότητα & Δραστηριότητες που δημιουργούν την αίσθηση της ανακάλυψης

- Τη γλώσσα και τα μαθηματικά τα μαθαίνουμε με άλλο τρόπο, πιο ωραίο, μέσα από παιχνίδι.

Η 5^η θεματική ενότητα αφορά την **ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων**, μέσα από τις ομαδικές δραστηριότητες και εργασίες, μέσα από το σχολικό συμβούλιο και την ανάληψη αποφάσεων σε συλλογικό επίπεδο από τα παιδιά.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Συμμετοχή στη διαμόρφωση του σχολείου
- Δημοκρατία και συμμετοχή στη σχολική κοινότητα
- Ανάπτυξη οργανωτικής συμπεριφοράς
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων
- Σημασία της προσωπικής άποψης
- Προσωπική έκφραση
- Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης
- Αλληλοβοήθεια - τα παιδιά σε θέση δασκάλου
- Η συνεργασία ως αναγκαιότητα

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικοί 12 & 13

Συμμετοχή στη διαμόρφωση του σχολείου & Δημοκρατία και συμμετοχή στη σχολική κοινότητα

- Στο συμβούλιο παίρνουμε γνώμες από διάφορα παιδιά και φτιάχνουμε καλύτερο το σχολείο όπως το θέλουμε, αλλάζουμε πράγματα που θέλουμε να αλλάξουμε, μοιραζόμαστε ό,τι μας άρεσε ή δεν μας άρεσε πάρα πολύ

Κωδικός 14

Ανάπτυξη οργανωτικής συμπεριφοράς

- Είναι πολύ ωραίο που οργανώνουμε εμείς το συμβούλιο.
- Το συμβούλιο μας βοήθησε να βάλουμε κανόνες
- Εγώ δεν ήθελα να γίνω συντονιστής, δεν μ' αρέσει να έχω έλεγχο και να οργανώνω τους άλλους.

Κωδικός 15

Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων

- Λέμε τα προβλήματά μας και τα λύνουμε όλοι μαζί.
- Βοήθησε που το είπαμε στο συμβούλιο και βρήκαμε λύση και άλλαξε και ο Χ. προς το καλύτερο.

Κωδικοί 16 & 17

Σημασία της προσωπικής άποψης & Προσωπική έκφραση

- Μιλούσαμε για το πως νιώθουμε, τι μας πειράζει.

- Ό,τι μας ενοχλούσε και δεν μας άρεσε το λέγαμε και λύναμε. Εγώ έχω μιλήσει πολλές φορές στο συμβούλιο.

Κωδικός 18

Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης

- Νιώθω ότι με σέβονται όταν με ακούν όλοι.
- Στο συμβούλιο μου άρεσε που μαζευόμασταν όλοι, που μιλούσα και με άκουγε όλο το σχολείο, όλες οι τάξεις.
- Μετά μου είπε ο κύριος Α. «Συντόνισε και την ομάδα» και ήταν όλα ωραία.

Κωδικός 19

Αλληλοβοήθεια - τα παιδιά σε θέση δασκάλου

- Αν κάποιος δεν ξέρει τι να κάνει του δείχνουμε οι υπόλοιποι.
- Κάποιοι τον φοβούνται (εννοεί το σκύλο), αλλά προσπαθούμε να τους μάθουμε να μην τον φοβούνται.

Κωδικός 20

Η συνεργασία ως αναγκαιότητα

- Κάποια λύθηκαν, επειδή προσπάθησαν όλοι.
- Μάθαμε να φροντίζουμε τα φυτά, μέσα από συνεργασία, επειδή είμαστε πολλά άτομα.
- Μαθαίνουμε να δουλεύουμε, να καλλιεργούμε και να συνεργαζόμαστε, να δουλεύουμε σαν ομάδα.
- Όταν έχουμε ένα στόχο πολλοί μαζί, τον πετυχαίνουμε και τελειώνουμε πιο γρήγορα
- Μαθαίνουμε όλοι μαζί γιατί μόνος δεν μπορείς να κάνεις έναν ολόκληρο κήπο.

Η 6^η θεματική ενότητα σχετίζεται με την **υπευθυνότητα** και με την απόκτηση ενσυναίσθησης, στην ανάπτυξη των οποίων συντελούν η φροντίδα των ζώων και του σχολικού κήπου, η αίσθηση της κοινότητας και της ενεργής συμμετοχής του κάθε μαθητή στο πλαίσιο της.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Η συνεργασία ως αναγκαιότητα
- Υπευθυνότητα
- Φροντίδα άλλων πλασμάτων
- Προσωπική συνεισφορά στην κοινότητα
- Ενδιαφέρον για τη διαχείριση απορριμμάτων

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 20

Η συνεργασία ως αναγκαιότητα

- Ασχολούμαστε όλη η τάξη μαζί, πρέπει να είμαστε ομάδα για να λειτουργήσει.
- Μαθαίνουμε όλοι μαζί γιατί μόνος δεν μπορείς να κάνεις έναν ολόκληρο κήπο

Κωδικοί 21, 22, 23

Υπευθυνότητα & Προσωπική συνεισφορά στην κοινότητα, Φροντίδα άλλων πλασμάτων

- Γινόμαστε πιο υπεύθυνοι με τη φροντίδα των ζώων.
- Γινόμαστε πιο υπεύθυνοι, σε κάθε διάλειμμα σκέφτομαι να φροντίσω το σκύλο.
- Όλοι σκεφτόμαστε να βάλουμε στα γατάκια φαγητό και νερό.
- Ο λαχανόκηπος χρειάζεται πάρα πολύ φροντίδα γιατί αν ξεχάσουμε μια μέρα να ποτίσουμε μπορεί εύκολα να πεθάνουν τα φυτά.
- Εδώ μπορείτε να μάθετε να είσαι υπεύθυνος.
- Δεν έχουμε ούτε κουδούνι γιατί οι κυρίες μας μας εμπιστεύτηκαν γιατί αποδείξαμε ότι είμαστε καλά παιδιά.
- Η αυλή έχει ένα σημείο με φυτά που τα φροντίζουμε μόνο εμείς.

Κωδικός 24

Ενδιαφέρον για τη διαχείριση απορριμμάτων

- Ασχολούμαστε με το κομπόστ. Δεν πρέπει να διστάζεις να κάνεις κάτι που για παράδειγμα βρωμάει, γιατί είναι ένα φυσικό υλικό
- Το κομπόστ θέλει αρκετό χρόνο, το γυρνάμε, το απλώνουμε, το μαζεύουμε.
- Στο συμβούλιο μιλούσαμε για τα προβλήματα που θέλαμε να λύσουμε, για τα σκουπίδια που πετούσαμε κάτω για να βάλουμε πιο πολλούς κάδους.

Τέλος, η 7^η θεματική ενότητα αφορά την **προσωπική ανάπτυξη** σε κάθε τομέα, με έμφαση στην αλλαγή που νιώθουν τα παιδιά ως προς τον εαυτό τους και την συνειδητοποίηση του γιατί και πως μαθαίνουμε.

Περιλαμβάνει τους κωδικούς:

- Προσωπική αλλαγή
- Γνωστική επίγνωση / Σύνδεση της πράξης με τη θεωρία
- Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικοί 2 & 25

Προσωπική αλλαγή & Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

- Έχω αλλάξει σε πολλά πράγματα σ' αυτό το σχολείο και έχω ξεπεράσει πολλούς φόβους μου.
- Όταν ήμουν μικρή φοβόμουν τα μεγάλα σκυλιά, τώρα τα έχω συνηθίσει όλα.
- Φοβάμαι λίγο το σκύλο, αλλά θα ήθελα να προσπαθήσω να μην τον φοβάμαι.

Κωδικός 26

Γνωστική επίγνωση / Σύνδεση της πράξης με τη θεωρία

- Και θέλουν την ανάλογη φροντίδα, πότισμα, φροντίδα, κομπόστ, σκάλισμα για να παίρνουν αέρα. Όταν το χώμα είναι σφιχτό το φυτό δεν παίρνει αρκετό αέρα.
- Εδώ μαθαίνω πράγματα που δεν θα τα μάθαινα αλλιώς, από τη φύση, από τα μαθήματα.

Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των γονέων

Οι απόψεις των γονέων κωδικοποιήθηκαν με όμοια κριτήρια με αυτές των απόψεων των παιδιών.

Η 1^η θεματική αφορά την **προώθηση των θετικών βιωμάτων και την ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων** με αφορμή τις δραστηριότητες και το καθημερινό πρόγραμμα του σχολείου.

Περιλαμβάνει αυτούς τους κωδικούς:

- Θετικά συναισθήματα / βιώματα
- Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 1

Θετικά συναισθήματα / βιώματα

- Τώρα νιώθουν άνετα μέσα σε αυτή (εννοεί στη φύση).
- Το μυαλό τους εκτοξεύεται.
- Τα παιδιά είναι γεμάτα χαρά.

Κωδικός 2

Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

- Εδώ εξομαλύνθηκε πολύ γρήγορα το άγχος της.
- Δεν φοβούνται, τολμούν, δοκιμάζουν καινούρια πράγματα και βάζουν στόχους.
- Έχει ξεπεράσει φόβους..
- Η Ν. που είναι πάρα πολύ ευαίσθητη είναι πολύ χαρούμενη που δεν υπάρχει κακός ανταγωνισμός

Η 5^η θεματική ενότητα αφορά την **ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων**, μέσα από τις ομαδικές δραστηριότητες και εργασίες, μέσα από το σχολικό συμβούλιο και την ανάληψη αποφάσεων σε συλλογικό επίπεδο από τα παιδιά.

Περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τους κωδικούς:

- Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων
- Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης
- Αλληλοβοήθεια - τα παιδιά σε θέση δασκάλου

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 15

Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων

- Ό,τι δεν λειτουργεί μπορεί να αλλάξει, φτάνει να το θες.
- Χαίρομαι με τους τρόπους που λύνουν κάποια θέματα.

Κωδικός 18

Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης

- Έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση.
- Έχει ξεπεράσει φόβους και έχω δει διαφορά στην αυτοπεποίθησή του. Είναι πιο σίγουρος για τις αποφάσεις του και τις σκέψεις του, δεν αμφιβάλλει για τον εαυτό του.

Κωδικός 19

Αλληλοβοήθεια - τα παιδιά σε θέση δασκάλου

- Λένε συνεχώς «Μαμά το ήξερες αυτό;»

Όσον αφορά την προσωπική αλλαγή, οι γονείς παρατηρούν ότι τα παιδιά τους έχουν αλλάξει όχι μόνο ως προς το γνωστικό κομμάτι, αλλά και ως προς το ψυχοσυναισθηματικό.

Η 7^η θεματική ενότητα αφορά την **προσωπική ανάπτυξη** σε κάθε τομέα, με έμφαση στην αλλαγή που νιώθουν τα παιδιά ως προς τον εαυτό τους και την συνειδητοποίηση του γιατί και πως μαθαίνουμε.

Περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τους κωδικούς:

- Προσωπική αλλαγή
- Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

Ενδεικτικά αποσπάσματα των κωδικών:

Κωδικός 2

Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

- Δεν φοβούνται, τολμούν, δοκιμάζουν καινούρια πράγματα και βάζουν στόχους.
- Έχει ξεπεράσει φόβους και έχω δει διαφορά στην αυτοπεποίθησή του. Είναι πιο σίγουρος για τις αποφάσεις του και τις σκέψεις του, δεν αμφιβάλλει για τον εαυτό του.

Κωδικός 25

Προσωπική αλλαγή

- Όλα αυτά την καθησυχάζουν, την αναπαύουν, έχει πετάξει τα άλλα τα κακά από το μυαλό της.
- Η αυτονομία, η ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις οποίες εκπαιδεύονται, μαζί με τον επαναπροσδιορισμό των αξιών, την κριτική σκέψη και την αυτογνωσία, δημιουργούν πλάσματα ικανά να ανταποκριθούν στις διαφορετικές και άγνωστες προκλήσεις του μέλλοντος.

Αποτελέσματα των συνεντεύξεων των εκπαιδευτικών

1^η Θεματική Ενότητα: Προώθηση των θετικών βιωμάτων στο σχολικό χώρο

Αποσπάσματα που αντιστοιχούν στους κωδικούς.

Κωδικός 1

Θετικά συναισθήματα-βιώματα

- Το “έξω” τα παιδιά το απολαμβάνουν πάρα πολύ.

Κωδικός 2

Υπερπήδηση εμποδίων και φόβων

- Τα παιδιά στο ραδιόφωνο είναι (σε εισαγωγικά), με την καλή έννοια, αναγκασμένα να επικοινωνήσουν στα γαλλικά, είναι μόνοι τους, έχουν απόλυτη αυτονομία, πρέπει να επικοινωνήσουν, τους ακούνε όλοι, πρέπει να βρουν τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα επικοινωνίας.

2^η Θεματική Ενότητα: Η μάθηση μέσα από την πράξη

Κωδικός 3

Η μάθηση μέσα από το βίωμα

- Γενικά θεωρώ ότι η επαφή των παιδιών με την πραγματικότητα αρχικά κάνει την μάθηση πιο ελκυστική και την εκπαίδευση πιο αυθεντική.
- Ως δάσκαλος γαλλικής βλέπω ότι την μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά γιατί μπορούν να αντιληφθούν ότι θα χρησιμοποιήσουμε την ξένη γλώσσα σε αυθεντικές συνθήκες επικοινωνίας: μια βόλτα στο χωράφι, στο λαχανόκηπο, στο πως κάποια στιγμή κάποιος θα τους αναθέσει να κάνουν κάτι και θα πρέπει να επικοινωνήσουν, όπως τις ραδιοφωνικές εκπομπές που το χρησιμοποιούμε ως εκπαιδευτικό εργαλείο.

3^η Θεματική Ενότητα: Η συμβολή του σχολικού προγράμματος στην εκδήλωση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς το περιβάλλον

Κωδικός 5

Η φύση-δασκάλα

- Έξω για μας είναι ο λαχανόκηπός μας, έξω είναι τα ζώα μας, τα ρεβίθια μας, το κομπόστ μας, το καλαμπόκι, οι πατάτες μας, και μέσα από αυτά τα παιδιά μαθαίνουν. Και όλα χρειάζονται.

4^η Θεματική Ενότητα: Η ανάπτυξη του παιδιού μέσα από την ελευθερία

Κωδικός 9

Η ελευθερία στη μαθησιακή διαδικασία

- Εντέλει καταλήξαμε να κάνουμε την μετακίνηση, η οποία βγήκε από τα παιδιά χωρίς να χάνεις το κεντρικό στόχο πήγε αλλού, επειδή τα παιδιά το πήγαν αλλού, αυτό επέλεξαν να μάθουν.

Κωδικοί 10 & 11

Δημιουργικότητα & Δραστηριότητες που δημιουργούν την αίσθηση της ανακάλυψης

- Έξω βγήκαμε για την ιστορία, για να κάνουμε τις αποικίες μας, για να τις χτίσουμε μέσα στο δάσος.
- Ζητάω από τα παιδιά να μπουνε σε γαλλικά site ζητάω από τα παιδιά να εκτεθούν σε κατανόηση γραπτού κειμένου και να ψαχτούν, να φύγουν από το comfort zone της Wikipedia γιατί συνήθως μόνο εκεί ψάχνουν.
- Ξεκινάς με ένα μυθιστόρημα και από αυτό βγαίνουν όλα τα υπόλοιπα, δηλαδή το γνωστικό κομμάτι, το κομμάτι των δεξιοτήτων των παιδιών, και το κομμάτι των συμπεριφορών των παιδιών.

5^η Θεματική Ενότητα: Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων

Κωδικός 15

Ανάπτυξη δεξιοτήτων στη λύση προβλημάτων

- Τα παιδιά στο ραδιόφωνο είναι (σε εισαγωγικά), με την καλή έννοια, αναγκασμένα να επικοινωνήσουν στα γαλλικά, είναι μόνοι τους, έχουν απόλυτη αυτονομία, πρέπει να επικοινωνήσουν, τους ακούνε όλοι, πρέπει να βρουν τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα επικοινωνίας.

Κωδικός 17

Προσωπική έκφραση

- Τα παιδιά στο ραδιόφωνο είναι (σε εισαγωγικά), με την καλή έννοια, αναγκασμένα να επικοινωνήσουν στα γαλλικά, είναι μόνοι τους, έχουν απόλυτη αυτονομία, πρέπει να επικοινωνήσουν, τους ακούνε όλοι, πρέπει να βρουν τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα επικοινωνίας.

6^η Θεματική Ενότητα: Αίσθηση ευθύνης

Κωδικός 20

Η συνεργασία ως αναγκαιότητα

- Οι σχέσεις που δημιουργείς με τα παιδιά είναι διαφορετικές. Βασικά νομίζω το κύριο μέλημα μας πάντα είναι η σχέση με τα παιδιά.
- Ο καθένας ξέρει ότι είναι ένας κρίκος της αλυσίδας και μετά το προσαρμόζουμε.

Κωδικός 21
Υπευθυνότητα

- Ξέρουν τι πρέπει να κάνουν, γιατί τους δόθηκε ένα πλαίσιο και λειτούργησαν πάνω σ' αυτό. Πλαίσιο, ώρα και δώστους το έξω, δεν θα σου φύγουν. Θα φύγουν αν δεν τους τα δώσεις αυτά.

7^η Θεματική Ενότητα: Προσωπική ανάπτυξη

Κωδικός 25
Προσωπική αλλαγή

- Το ωραίο σε μας είναι ότι ξεκινάς με ένα μυθιστόρημα και από αυτό βγαίνουν όλα τα υπόλοιπα, δηλαδή το γνωστικό κομμάτι, το κομμάτι των δεξιοτήτων των παιδιών, και το κομμάτι των συμπεριφορών των παιδιών
- Σε όλη τη χρονιά εμείς βγαίναμε όταν ήταν η στιγμή να κάνουμε την επίγνωση μας, να μιλήσουμε δηλαδή για τον εαυτό μας και να σκεφτούμε κάποια πράγματα.

Συμπεράσματα

Συνεντεύξεις παιδιών

Στο τελευταίο στάδιο της ανάλυσης θα πραγματοποιηθεί σύνδεση των επιμέρους θεματικών ενοτήτων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις με το θεωρητικό υπόβαθρο που έχει προηγηθεί.

Από τις απαντήσεις των παιδιών, όπως αυτές ταξινομήθηκαν στην πρώτη Θεματική Ενότητα φαίνεται ότι τα παιδιά έχουν θετικά βιώματα, νιώθουν όμορφα μέσα από την επαφή με τη φύση, βρίσκουν τα μαθήματα ενδιαφέροντα και απολαμβάνουν τη συντροφιά των ζώων. Φαίνεται επίσης πως η επαφή με τη φύση και τα ζώα τα κάνει να νιώθουν καλύτερα και να ξεπερνούν τους φόβους τους. Η απόκτηση θετικών βιωμάτων στο σχολικό περιβάλλον συμβαδίζει με την ιδέα του Φρενέ για το μη διαχωρισμό του συναισθηματικού από το διανοητικό στοιχείο στη μάθηση, με την οποία συνδέονται οι έννοιες της επιτυχίας και της ευχαρίστησης.

Η μάθηση μέσα από την πράξη όπως προέκυψε από την ερμηνεία των απόψεων των παιδιών συνδέεται με την προσέγγιση του Ντιούι, κατά την οποία οι μαθητές επιχειρούσαν να φέρουν εις πέρας συγκεκριμένες εργασίες, αλλά και με την Παιδαγωγική της Εργασίας του Φρενέ, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές μάθαιναν μέσα από την κατασκευή χρήσιμων προϊόντων ή την παροχή χρήσιμων υπηρεσιών.

Σύμφωνα με τη μοντεσσοριανή θεώρηση, τα παιδιά έχουν φυσική τάση να είναι σε αρμονία με τη φύση, η οποία παρακινεί το ενδιαφέρον τους και υπερτερεί έναντι της τάξης. Τα λόγια των παιδιών για την ηρεμία που βιώνουν όταν είναι στη φύση, για τη σύνδεσή τους με το φυσικό κόσμο, αλλά και η χαρά που παίρνουν συλλέγοντας τα προϊόντα της φύσης, ειδικά όταν τα συλλέγουν τα ίδια, είναι απόλυτα συνδεδεμένα με τις θεωρίες της Μοντεσσόρι. Παράλληλα, φαίνεται πως το συγκεκριμένο σχολείο στοχεύει στην εκδήλωση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς το περιβάλλον.

Η ελευθερία του παιδιού είναι θεμελιώδης έννοια στο όραμα του Φρενέ, ως ελευθερία έκφρασης και κίνησης στο μαθησιακό πεδίο του σχολικού χώρου. Η ελευθερία επίσης, είναι βασικό χαρακτηριστικό της παιδείας των σχολείων του δάσους, σαν κομμάτι της παιδοκεντρικής προσέγγισης μέσα στο δασικό περιβάλλον. Από την έρευνα προκύπτει η ανάγκη των παιδιών να νιώθουν ελεύθερα, να έχουν το δικό τους προσωπικό μαθησιακό στυλ, ενώ φαίνεται να συνδέουν την ελευθερία με το γενικότερο κλίμα του σχολείου, την επαφή με τη φύση, την οικειότητα με τους παιδαγωγούς. Όπως είπε και ο Στάινερ: «Σκοπός της εκπαίδευσης είναι να προάγουμε ελεύθερους ανθρώπους, ικανούς να δίνουν οι ίδιοι νόημα και κατεύθυνση στη ζωή τους.»

Η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων είναι μια από τις σημαντικότερες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στο σχολικό περιβάλλον. Η συνεργασία για την ολοκλήρωση εργασιών και δραστηριοτήτων, η ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης, η ευθύνη των παιδιών στη διαμόρφωση του σχολείου σε συνεργασία με τους ενήλικες, όπως το εφάρμοσε ο Φρενέ μέσα από την κοινοτική οργάνωση του σχολείου, η βαρύτητα της κάθε άποψης και η εξάσκηση στην επίλυση προβλημάτων είναι όλα στοιχεία που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα. Από τα λόγια τους, τα παιδιά φαίνεται να έχουν καταλάβει πολύ καλά ότι μπορούν τα ίδια να βρίσκουν λύσεις στα προβλήματά τους, να νιώθουν αυτοπεποίθηση που μπορούν να εκφράζουν την άποψή τους μπροστά σε όλο το σχολείο, ενώ κάποιος φαίνεται να συνειδητοποιούν κατά πόσο τους αρέσει να οργανώνουν τους υπόλοιπους και να έχουν έλεγχο.

Μέσα από την κοινοτική οργάνωση της σχολικής ζωής, η οποία είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της παιδαγωγικής Φρενέ, πραγματοποιείται ανάπτυξη της

αίσθησης ευθύνης, του ενδιαφέροντος προς το συλλογικό όφελος, και της αλληλοβοήθειας.

Τέλος, μέσα από τις απόψεις των μαθητών γίνεται σε κάποιες περιπτώσεις εμφανής η προσωπική αλλαγή που έχουν βιώσει, αλλά και η επίγνωση τους ως προς τις γνώσεις που κατακτούν. Σύμφωνα με τη μοντεσορριανή αγωγή, η ολιστική εκπαίδευση εξετάζει με ισορροπία τις πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης, τη σωματική, τη γνωστική, τη συναισθηματική και την πνευματική, προσπαθώντας να τις συνδέσει μεταξύ τους, σχηματίζοντας το φάσμα της προσωπικής ανάπτυξης.

Συεντεύξεις γονέων

Από τις απόψεις των γονέων, σημαντικό ρόλο για αυτούς φαίνεται πως διαδραματίζει το γεγονός πως τα παιδιά έχουν πολλά θετικά βιώματα και συναισθήματα από το σχολείο, σε κάποιες περιπτώσεις σε συνδυασμό με την προσωπική αλλαγή και εξέλιξη σε τομείς όπως η αυτοπεποίθηση, η έκφραση και η υπερνίκηση φόβων. Ακόμη θεωρούν θετικό το ότι τα παιδιά αναπτύσσουν δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και βελτιώνονται στο πλαίσιο της οργανωτικότητας. Τέλος, σημαντική είναι για τους γονείς η σύνδεση των γνώσεων με την απόκτηση δεξιοτήτων, όπως προκύπτει μέσα από την παιδαγωγική της εργασίας. Η σύνδεση με τη φύση είναι ιδιαίτερα σημαντική, ειδικά για τις οικογένειες που ζουν σε αστικό περιβάλλον.

Συεντεύξεις εκπαιδευτικών

Η πρώτη εκπαιδευτικός στην συνέντευξή της επισημαίνει πως πολλά στοιχεία της μαθησιακής διαδικασίας, διαφέρουν σε σχέση με τα τυπικά σχολεία. Αναφέρει πως προτεραιότητά της αποτελεί η σχέση που χτίζει με τους μαθητές της. Από εκεί και έπειτα, ακολουθεί στο μάθημα έναν βασικό σχεδιασμό, ο οποίος, όπως διευκρινίζει, μπορεί να αλλάξει ανά πάσα στιγμή. Οι αυθόρμητες απορίες των παιδιών φέρουν νέες ανάγκες στη διδασκαλία και επαναπροσδιορίζουν την κατεύθυνση του μαθήματος. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, τα παιδιά επιλέγουν τι θέλουν να μάθουν και ευθύνη του δασκάλου είναι να στηρίξει και να εμπλουτίσει αυτή την επιλογή. Η φύση και το εξωτερικό περιβάλλον παίζουν σημαντικό ρόλο και αποτελούν τον χώρο στον οποίο πραγματοποιούνται πολλές μαθησιακές διεργασίες. Μαθήματα όπως η Ιστορία, τα Μαθηματικά, αλλά και οι πολύ σημαντικές διαδικασίες αυτογνωσίας, λαμβάνουν χώρο στο εξωτερικό περιβάλλον.

Όσον αφορά την ελευθερία που δίνεται στα παιδιά να κινηθούν έξω, απαραίτητη προϋπόθεση για να διεξαχθεί αποτελεσματικά η εκάστοτε μαθησιακή δραστηριότητα είναι να δοθεί από τον εκπαιδευτικό το πλαίσιο, ο στόχος και ο χρόνος που έχουν στην διάθεση τους οι μαθητές. Όπως λέει κλείνοντας την απάντησή της, αυτά τα όρια είναι απαραίτητα για κινηθούν αποτελεσματικά τα παιδιά.

Από τις απόψεις του εκπαιδευτικού ειδικότητας, φαίνεται πως πραγματοποιείται σύνδεση των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων που διδάσκονται στο σχολείο, ενώ όλοι οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν σε μια τάξη συνεργάζονται για την ανάπτυξη των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των στάσεων των μαθητών. Παράλληλα, φαίνεται ότι στο συγκεκριμένο σχολείο δίνεται έμφαση στην ενίσχυση των γνώσεων στο πλαίσιο του φυσικού περιβάλλοντος, με δραστηριότητες που στόχο έχουν την απόκτηση θετικών βιωμάτων στη φύση, αλλά και με δραστηριότητες μέσα από τις οποίες τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από τη δράση. Τέλος, σημαντική είναι η οργάνωση και η

λειτουργία της σχολικής κοινότητας και η συλλογικότητα που προκύπτει μέσα από τη συνεργασία των παιδιών.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α. (2014). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ζητήματα ταυτότητας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α., & Τσαλίκη, Ε. (2006). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: αρχές – φιλοσοφία – μεθοδολογία – παιχνίδια και ασκήσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ζάχος Δ., Δελαβερίδου Α., (2014-Νοέμβριος) *Τα σχολεία Waldorf*. Στο 9^ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα».
- Καραγεωργάκης, Σ. (2016). *Περιβαλλοντική Φιλοσοφία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ευτοπία.
- Καραγεωργάκης, Σ., Λιθοξοΐδου, Λ., Αραμπατζίδου, Φ., Κουράκης, Κ. & Γεωργόπουλος, Α. (2005). Περιβαλλοντική Ηθική και στο σχολείο: Η εκπαίδευση των αξιών ανοίγει νέα μονοπάτια. *Περιβαλλοντική Φιλοσοφία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Εκδόσεις Ευτοπία.
- Καρούντζου, Γ, Χαβρεδάκη, Α. (2006, Δεκέμβριος) Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Παιδαγωγικές προσεγγίσεις με κοινά χαρακτηριστικά. Στο 2^ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αθήνα
- Μαλανδράκης, Γ., Δημητρίου, Α., Γεωργόπουλος, Α. (2020). Χαρακτηριστικά Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: Η εμπειρία 7 ετών σε πανελλαδική κλίμακα. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία*. Τόμος 2 – Τεύχος 1. 2(1), 29-41. <https://doi.org/10.12681/ees.19743>
- Μοντεσσόρι, Μ. (1981). *Η ανακάλυψη του παιδιού*. Αθήνα: Γλάρος.
- Παπαστυλιανού, Α., Παπαδημητρίου, Ε. (2014). Social Values, environmental attitudes and environmental behavior among students in Greece, Cyprus and Switzerland. *Psychology The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(3), 242-261
- Πιννίκας, Ν.(2017). Η Παιδαγωγική Waldorf του Ρούντολφ Στάνιερ. (Πτυχιακή Εργασία). Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε., Ρόδος
- Ρουσσώ, Ζ. Ζ. (1762). *Αιμίλιος ή περί αγωγής, Τόμος α'-γ'*. Αθήνα: Εκδόσεις Αναγνωστίδη
- Φλογαΐτη, Ε. (2007). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαΐτη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Δασκολιά, Μ., Κέκερη, Ε., Τσεβρένη, Ι. (2004). Τα παιδιά ως ερευνητές στο πλαίσιο του αειφόρου σχολείου. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία*, 2020, Τόμος 2, Τεύχος 2, 1-18. <https://doi.org/10.12681/ees.22975>

Φλογαΐτη, Ε., Λιαράκου, Γ. (2005). Αξιολόγηση και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: προσεγγίσεις και προβληματισμοί. Αθήνα: Gutenberg

Λιαράκου, Γ., Φλογαΐτη, Ε. (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*. Εκδόσεις νήσος.

Χριστόπουλος, Χ. (2005) *Το νέο σχολείο και η σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Εκδόσεις Γρηγόρη.

Houssaye, J. (1995) *Δεκαπέντε Παιδαγωγοί Σταθμοί στην Ιστορία της Παιδαγωγικής Σκέψης [Rousseau, Pestalozzi, Frobel, Robis, Ferrer, Steiner, Dewey, Decroly, Montessori, Makarenko, Ferriere, Cousinet, Freinet, Neill, Rogers]*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο

Ξενόγλωσση

Bell, S., Blom, D., Rautamäki, M., Simson, A., Asger, I., 2005. Design of Urban Forests. In C. Konijnendijk et al., eds. *Urban Forests and Trees*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Bell, S., Ward Thompson, C., Travlou, P. (2003). Contested views of freedom and control, children, teenagers and urban fringe woodlands in Central Scotland. *Urban Forestry and Urban Greening*. Volume 2, Issue 2, pages 87-100. <https://doi.org/10.1078/1618-8667-00026>

Bilton, E. (1998). *Outdoor play in the Early Years*. David Fulton Publishers.

Bjørnholt, M., (2014). Room for thinking – The spatial dimension of Waldorf education. *RoSE-Research on Steiner Education*. Volume 5, Number 1, pages 115-130. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/329442139_Room_for_Thinking_The_Spatial_Dimension_of_Waldorf_Education

Boileau, E. (2013). Young Voices: The Challenges and Opportunities That Arise in Early Childhood Environmental Education Research. *Canadian Journal of Environmental Education*, 18, pages 142-154.

Caduto, M. (1985). *A Guide on Environmental Values Education*. Unesco – UNEP International Environmental Education Programme, Environmental Education Series No 13. Paris: Unesco, Division of Science, Technical and Environmental Education.

Camp, Mayhew, K., Camp, Edwards A. (1936) "*The Dewey School: The Laboratory School of the University of Chicago, 1896-1903*". USA: Company, Inc.

Clements, R. (2004). An investigation of the Status of Outdoor Play. *Contemporary issues in Early Childhood*. Volume 5, issue 1, pages: 68-80. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.2304/ciec.2004.5.1.10>

Davis, J. M. (2010). *What is early child education for sustainability? Young Children and the Environment, Early Childhood for Sustainability*. Young Children and the Environment (pages:7-31).

Dewey, J. (1899) “*The School and Society*”. *Middle works*, Vol. 1, p. 1-109.

Fien, J. (2002) *The global challenge of sustainability*. Education and Sustainability Responding to the Global Challenge. Cambridge: World Conservation Union.

Freinet, C. (1960). *L'éducation morale et civique*, Bibliothèque de l'École Moderne no5. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο <https://www.icem-pedagogie-freinet.org/bibliotheque-de-l-ecole-moderne-n-5-l-education-morale-et-civique>

Honigblum, S. (2017) *Waldorf Early Childhood Education: An Introductory Reader eBook*. WECAN Publications. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: https://waldorflibrary.org/books/3/view_bl/52/ebooks/705/waldorf-early-childhood-education-an-introductory-reader-ebook

Hungerford, H., Peyton, R. B., & Wilke, R. (1983). Yes, EE does have definition and structure. *The Journal of Environmental Education*

In : Yannick LEFRANC (s. l. dir. d.) (1999) : *Plaisir d'apprendre et travail coopératif. Les méthodes éducatives et la philosophie pratique de Célestin Freinet*. Actes du séminaire international organisé par le Bureau de Coopération Linguistique et Éducative du service culturel de l'Ambassade de France à Londres, à l'Alliance française de Londres les 6 et 7 juin 1997, Londres, édition spéciale

Johansson, E. (2009). *The preschool child of today - The world citizen of tomorrow?* International Journal of Early Childhood

Kirschenbaum, H. (1995). *100 ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. U.S.A.: Longwood Division – Allyn and Bacon.

Knight, S. (2013). *Forest School and Outdoor Learning in the Early Years*. London: SAGE Publications.

Le Gal, J. (1995). «*Une aventure autogestionnaire dans le mouvement Freinet*», *Les pédagogies autogestionnaires*. Patrick Boumard, Ahmed Lamih, Ed. Yvan Davy.

Malone, K., Tranter, P. (August 2003). School Grounds as Sites for Learning: Making the most of environmental opportunities. *Environmental Education Research*.

Maynard, T., Waters, J. (2007) Learning in the outdoor environment: Mcdermott, R., Henry, M., Dillard, C., Byers, P., Easton, F., Oberman, I., Uhrmacher, B. (1996) Waldorf education in an inner-city public school, *The Urban Review*

- Maynard, T., Waters, J. (2007) Learning in the outdoor environment: a missed opportunity? *Early Years*. 27:3, 255-265
- McFarland, C. (February 2004), *The Philippine language situation*. World Englishes. Wiley.
- McV. Hunt, J., Valsiner, J. (2017) *The Montessori Method*. New York
- Montessori, M. (1966). *The Secret Of Childhood*. New York: Fides Publishers
- Montessori, M. (1988). *The Discovery Of The Child*. Namta Journal v38 n1 p21-27. Ανακτήθηκε από <https://eric.ed.gov/?q=montessori+nature&id=EJ1078035>
- NAEE (2016). *Guidelines for Excellence Early Childhood Environmental Education Programs*. DC: North American Association for Environmental Education.
- O'Brien, L., Murray, R. 2006. *A marvellous opportunity for children to learn. A participatory evaluation of Forest School in England and Wales*. Ανακτήθηκε από <https://www.forestresearch.gov.uk/documents/805/fr0112forestschoolsreport.pdf>
- Peyronie, (2000). *Αντιπολεμική και αντιρατσιστική διάσταση της παιδαγωγικής Freinet και η διαχρονικότητά της*
- Schlemminger, G. In : Yannick Lefranc (1999) : Plaisir d'apprendre et travail coopératif. Les méthodes éducatives et la philosophie pratique de Célestin Freinet. Actes du séminaire international organisé par le Bureau de Coopération Linguistique et Éducative du service culturel de l'Ambassade de France à Londres, à l'Alliance française de Londres les 6 et 7 juin 1997, Londres, édition spéciale.
- Schnack, K. (2008). *Participation, Education, and Democracy: Implications for Environmental Education, Health Education, and Education for Sustainable Development*. Springer Books.
- Sobel, D. (2013). *Place-based Education. Connecting Classrooms and Communities*. Massachussets: The Orion Society.
- Thomas, G. and Thomson, G. (2004). *A child's place: why environment matters to children. A Green Alliance and Demos report*, London
- Tilbury, D. (1995). Sustainability Environmental Education for Sustainability: Defining the New Focus of Environmental Education in the 1990s. *Environmental Education Research*, 1, 195-212
- Unesco. (1977). *Trends in environmental education*. Paris: UNESCO.
- Unesco. (2012). *Education for Sustainable Development*. Japan: UNESCO.
- Westbrook, B. R. (1991) *John Dewey*. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/457541>

Ιστοτόποι

A participatory evaluation of Forest School in England and Wales

<https://www.forestresearch.gov.uk/documents/805/fr0112forestschoolsreport.pdf>

O'Brien, L., Murray, R. (2006) A marvellous opportunity for children to learn. A participatory evaluation of Forest School in England and Wales.

<https://www.forestresearch.gov.uk/documents/805/fr0112forestschoolsreport.pdf>

Επίσημη ιστοσελίδα της Προσχολικής Εκπαίδευσης Waldorf της Αμερικής

<https://www.waldorfearlychildhood.org>

Το πρώτο «Σχολείο του Δάσους στη Λέσβο»

<https://www.politikaesvos.gr/to-proto-quot-scholeio-toy-dasoys-quot-sti-lesvo/>

Εκπαιδευτική και Κατάρτιση 2020/ Εκπαιδευτική πολιτική για τα σχολεία:

https://ec.europa.eu/assets/eac/education/experts-groups/2014-2015/school/early-leaving-policy_el.pdf

Τα πράσινα σχολεία του Χονγκ Κονγκ

<https://www.hkgbc.org.hk/eng/engagement/guidebooks/green-school-guide/index.jsp>

O'Brien, L., & Murray, R. (2007). Forest School and its impacts on young children: Case studies in Britain. *Urban Forestry & Urban Greening*.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866707000301>

<https://www.waldorfeducation.org/waldorf-careers/waldorf-job-openings>

<https://www.theschoolofnature.gr>

Λαχανόκηποι στα σχολεία της Κοινότητας που βασίζονται στη μέθοδο Φρενέ

<https://www.votanismos.com/lifestyle/laxanokipoi-sta-sxoleia-ths-koinotitas-methodos-frene/>

Les grandes idées de la pédagogie Freinet

<https://decouvrir-montessori.com/pedagogie-freinet-montessori/>

<https://www.thebigbangschool.com>

Going out to play and learn

<https://www.early-education.org.uk/sites/default/files/Going%20out%20to%20play%20and%20learn%20%283%29.pdf>

Αμερικανική Γεωργική Σχολή

<https://www.afs.edu.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων παιδιών

Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων των παιδιών έγινε με αναδιάταξη, καθώς οι ερωτήσεις και η σειρά τους τροποποιούνταν για τη διευκόλυνση της διεξαγωγής τους. Η συνέντευξη δεν είναι αυτούσια, αλλά έχουν καταγραφεί σε αντιστοιχία τα μέρη των συνεντεύξεων με τις ερωτήσεις.

Ελεύθερο παιχνίδι έξω

Μαθητής 1: Έχουμε τεράστια αυλή, παίζουμε πάρα πολύ, είμαστε όλη μέρα έξω, είναι τέλειο. Είμαστε πιο ελεύθεροι και έχουμε περισσότερη επαφή με τη φύση. (01) (06) (08) (11)

Μαθητής 2: Στο προηγούμενο σχολείο είχε μόνο τσιμέντο, εδώ είμαστε στη φύση. Όταν ήμουν μικρή μου άρεσε το χώμα, αλλά δεν είχα δοκιμάσει να παίξω σ' αυτό, τώρα μου αρέσει. (01) (06) (11) (25) (08)

Μαθητής 3: Στο σπίτι μου δεν έχω αυλή, αλλά απέναντι η φίλη μου έχει μεγάλη αυλή και παίζουμε. Στο παλιό μου σχολείο είχαμε τσιμεντένια αυλή και γήπεδο μπάσκετ και ποδοσφαίρου. Εδώ μπορώ να κάνω πράγματα πιο ελεύθερα γιατί στο τσιμέντο αν χτυπήσεις μπορεί να πονέσεις παραπάνω. Και δεν είναι όμορφο να βλέπεις μόνο το τσιμέντο. Ειδικά εδώ που έχουμε τα χωράφια γύρω μας είναι πολύ όμορφα (01) (06), παρόλο που δεν μπορεί να έρθει η μαμά να με πάρει επειδή δεν είναι δίπλα στο σπίτι. (08) Ο χώρος του σχολείου μου φαίνεται μεγάλος, όμορφος και διασκεδαστικός. (01)

Μαθητής 4: Μένω σε διαμέρισμα. Στο παλιό μου σχολείο δεν παίζαμε τόσο γιατί είχε μικρή αυλή. Εμένα μου αρέσει που είναι όμορφα, δεν θα ήταν το ίδιο να βλέπουμε πολυκατοικίες. (01)

Μαθητής 5: Στο παλιό μου σχολείο δεν είχαμε καθόλου αυλή, μόνο ένα μέρος για τα πρωτάκια, ένα για τα δευτεράκια, ένα για τα τριτάκια, για τα τεταρτάκια. Αλλά εγώ όταν πήγα εκεί να δω την τάξη της τρίτης ήταν σαν να είμαι στο γυμνάσιο. Καθόντουσαν όλοι στις καρέκλες και έγραφαν, έγραφαν, έγραφαν και δεν είχαν καθόλου διάλειμμα. Εδώ κάνουμε όλοι μαζί διάλειμμα και κάνουμε παρέα και με τις άλλες τάξεις. Είναι πιο ωραία να βλέπεις τη φύση, παρά να βλέπεις άλλα κτίρια, γιατί όταν τα βλέπεις νομίζεις ότι είναι το τέλος του κόσμου. Όταν βλέπεις τα χωράφια και τα φυτά και τη φύση είναι η αρχή του κόσμου! (01) (06)

Μαθητής 6: Και το προηγούμενο μου σχολείο είχε αυλή, αλλά ήταν όλοι πολύ σοβαροί και οι δάσκαλοι ήταν ψυχροί δεν έκαναν καθόλου αστεία. (01)

Μαθητής 7: το παλιό μου σχολείο είχε αυλή, αλλά όχι τόσο πράσινο. Εδώ πέρα μπορείς να έχεις πιο πολύ επαφή με τη φύση. Ενώ και στο σπίτι μου έχω αυλή, εδώ έχω συνηθίσει με τη φύση και τα έντομα. Τώρα δεν τρομάζω και είμαι μια χαρά. (01) (02) (06) (25)

Μαθητής 8: στο παλιό μου σχολείο δεν μας άφηναν να παίζουμε πολύ για να μην χτυπήσουμε. Εδώ μαθαίνω πράγματα που δεν θα τα μάθαινα αλλιώς, από τη φύση, από τα μαθήματα. (01) (05) (26) (25)

Μαθητής 9: Στο παλιό σχολείο δεν ήταν τόσο μεγάλη η αυλή και δεν είχε πράσινο. Εδώ έχουμε πολύ χώρο να παίξουμε και δεν υπάρχουν άλλα παιδιά που μας ενοχλούνε. Θέλω να έρθω και όταν τελειοποιηθεί το σχολείο για να δω πως θα είναι. Έχω αλλάξει σε πολλά πράγματα σ' αυτό το σχολείο και έχω ξεπεράσει πολλούς φόβους μου. (25) (01)

Μαθήματα στη φύση

Μαθητής 1: Είναι πιο ωραία τα μαθήματα έξω. Στην τάξη συγκεντρώνομαι λίγο πιο εύκολα αλλά είναι πολύ πιο ωραία έξω, πιο ήρεμα. Μαθαίνουμε πράγματα για τη φύση ή τα ίδια πράγματα που θα μαθαίναμε μέσα στην τάξη, αλλά σε διαφορετικό περιβάλλον. Ο τρόπος που μαθαίνουμε είναι πιο ελεύθερος και νομίζω ότι είναι πιο κατανοητός για ένα παιδί. (01) (05) (06) (09) (19) Η φύση είναι πιο σημαντική εδώ, αλλά νομίζω πως τη χρειάζονται κι άλλοι. Κι άλλοι θέλουν περισσότερη επαφή με τη φύση, δεν μπορούν μέσα στα διαμερίσματα. Νομίζω ότι τους βοηθάμε, η κυρία λέει να φροντίζουμε τα φυτά και να τα παρατηρούμε και τους μαθαίνουμε πράγματα. (23) Οι γονείς μου μαθαίνουν πράγματα από μένα, δεν υπάρχει μέρα που δεν με έχουν ρωτήσει. Τους μαθαίνω πώς να αγαπάνε τη φύση, βασικά τους λέω ό,τι μαθαίνουμε στο σχολείο, αλλά νομίζω ότι είναι καλύτερα να βγάζουν μόνοι τους τα συμπεράσματα. (18) (26)

Μαθητής 2: Είναι ωραία να μην είμαστε συνέχεια μέσα στην τάξη. Όταν βγαίνουμε έξω νομίζω ότι μαθαίνουμε και καλύτερα, είμαστε πιο συγκεντρωμένοι, ελεύθεροι. Εγώ συγκεντρώνομαι, δεν ξέρω για τους άλλους. (01) (09) Τα μαθήματα εδώ δεν είναι τόσο σκληρά και δεν έχουμε πολλά καθήκοντα για το σπίτι. Τη γλώσσα και τα μαθηματικά τα μαθαίνουμε με άλλο τρόπο, πιο ωραίο, μέσα από παιχνίδι. (10) (01)

Μαθητής 3: νιώθω ωραία, καμιά φορά πηγαίνουμε έξω από το σχολείο στις ελιές και καθόμαστε και σκεφτόμαστε πράγματα που μας λέει η κυρία μας. Η κυρία μας λέει να σκεφτούμε πράγματα. Είναι ωραία που δεν μας λέει κάποιος τι να σκεφτούμε και έχεις γύρω σου τη φύση για να σκεφτείς και ακούω και τα κελαηδίσματα και τα φύλλα που κουνιούνται όταν έχει λίγο αέρα και είναι πανέμορφα. (09) (01) (05) (06)

Μαθητής 5: Κάνουμε συχνά έξω μαθήματα. Νιώθω φανταστικά γιατί σε άλλα σχολεία δεν γίνεται αυτό. Δεν κάθεσαι σε καρέκλες, κάθεσαι κάτω και ηρεμείς. Έξω στη φύση μαθαίνω πιο καλά και με ηρεμεί το να είμαι έξω. (01) (06) (09)

Μαθαίνουμε με πολύ διαφορετικό τρόπο γιατί είμαστε ελεύθεροι. Δεν μπορούμε να είμαστε όλη την ώρα διάλειμμα, αλλά δεν έχουμε ούτε κουδούνι γιατί οι κυρίες μας μας εμπιστεύτηκαν γιατί αποδείξαμε ότι είμαστε καλά παιδιά. (21)

Μαθητής 6: Είναι υπέροχα να κάνουμε μάθημα έξω, είναι αναζωογονητικά. Κάνουμε και περιπάτους. Συγκεντρώνομαι καλύτερα έξω, αναπνέεις καλύτερο αέρα, κάθεσαι κάτω.. (01) (06) (09)

Μαθητής 7: Τα μαθήματα είναι πάρα πολύ ωραία, λίγο δύσκολα καμιά φορά, αλλά πολύ δημιουργικά. Στο παλιό μου σχολείο μας έβαζαν μόνο αντιγραφή, ορθογραφία και σκέφτομαι και γράφω. Η κυρία τώρα μας βάζει να ψάχνουμε και να παρατηρούμε πράγματα. Μόλις ήρθα εδώ είπα «εδώ πέρα θα μείνω, σίγουρα». (10) (01) (11)

Μαθητής 8: έξω συγκεντρώνομαι περισσότερο γιατί έχει ησυχία. Στην τάξη δεν έχει αρκετό χώρο για να απλωθείς. Αγγλικά κάνουμε πολλές φορές έξω από το σχολείο, στα χωράφια, είναι πολύ ωραία, περιπλανιόμαστε και λίγο, αλλά όχι μακριά. (06) (09)

Μαθητής 9: Δεν γίνεται μέσα στην τάξη συνέχεια να κάθεσαι και να διαβάζεις. Εδώ μπορείς ας πούμε να περπατάς καθώς γίνεται το μάθημα, βγαίνεις έξω και κάνεις τα μαθήματα. Και περνάς πιο ωραία. Εγώ συγκεντρώνομαι καλύτερα όταν περπατάω και κάνω κάτι άλλο. (09) (01)

Μαθητής 10: Κάνουμε μαθήματα και περιπάτους έξω από το σχολείο. Είναι τελείως διαφορετικό από το παλιό μου σχολείο. Στο παλιό μου σχολείο καθόμασταν πάντα στην καρέκλα και κάναμε μάθημα, ενώ εδώ μπορούμε να κάνουμε εξορμήσεις, βγαίνουμε έξω και κάνουμε μάθημα με τελείως διαφορετικό τρόπο. Με βοηθάει να συγκεντρώνομαι καλύτερα. Είμαι κοντά στη φύση, σκέφτομαι καλύτερα όταν είμαι έξω. Είναι και τα μαθήματα διαφορετικά. Δεν τα μαθαίνουμε παπαγαλία, τα μαθαίνουμε διαφορετικά. Την Ιστορία τη μαθαίνουμε μέσα από παιχνίδια, σε βίντεο, συζητάμε.. Το προηγούμενο μου σχολείο είχε μόνο τσιμέντο, δεν είχε καθόλου χόρτα, δεν είχε καθόλου δέντρα σχεδόν, δεν θυμάμαι πόσα, ήταν πολύ λίγα.. εδώ πέρα είναι πιο κοντά στη φύση κι αυτό με βοηθάει να οργανωθώ να το πω. Αν ήμουν σε μικρότερη τάξη θα χαιρόμουν πιο πολύ και το παιχνίδι. (01) (03) (06) (09) (11)

Λαχανόκηπος & φροντίδα αυλής

Μαθητής 2: Μαθαίνουμε να δουλεύουμε (04), να καλλιεργούμε και να συνεργαζόμαστε, να δουλεύουμε σαν ομάδα (20). Δεν το ξέραμε, μάθαμε (03). Τα λαχανικά που θα βγουν θα τα φάμε και δεν θα έχουν φυτοφάρμακα! (07)(05) Φυτέψαμε ντομάτες, πεπόνια...

Μαθητής 3: Φύτεψα ένα πεπόνι κι ένα καρπούζι μαζί με τη μαμά μου. Ήταν όμορφα (01). Ασχολούμαστε με το κομπόστ. Δεν πρέπει να διστάζεις να κάνεις κάτι που για παράδειγμα βρωμάει, γιατί είναι ένα φυσικό υλικό. Γινόμαστε καλύτεροι στο να μπορούμε να κάνουμε πράγματα χωρίς να τα φοβόμαστε (02)(05). Πηγαίνουμε όλοι μαζί και βοηθάμε, όταν έχουμε ένα στόχο πολλοί μαζί, τον πετυχαίνουμε και τελειώνουμε πιο γρήγορα (20).

Μαθητής 4: Βάλαμε λαχανικά. Εγώ έκανα δουλειές με την τσάπα. Μάθαμε να φροντίζουμε τα φυτά, μέσα από συνεργασία, επειδή είμαστε πολλά άτομα (20). Αν κάποιος δεν ξέρει τι να κάνει του δείχνουμε οι υπόλοιποι (19).

Μαθητής 5: Στο λαχανόκηπο μαθαίνουμε πως να μεγαλώνουμε φυτά και να αρχίζουμε μια νέα ζωή (03), (01). Μαθαίνουμε όλοι μαζί γιατί μόνος δεν μπορείς να κάνεις έναν ολόκληρο κήπο (20, (21). Το κομπόστ θέλει αρκετό χρόνο, το γυρνάμε, το απλώνουμε, το μαζεύουμε (24).

Μαθητής 6: Μ' αρέσει ο λαχανόκηπος, είναι κάτι φυσικό, που έχει σχέση με τη φύση όπως έχει και το σχολείο (26),(01). Ασχολούμαστε όλη η τάξη μαζί, πρέπει να είμαστε ομάδα για να λειτουργήσει (21). Αν είσαι με την ομάδα σου δεν είναι δύσκολες οι δουλειές. (20)

Μαθητής 7: Ξεχορταριάζουμε και φροντίζουμε την αυλή

Μαθητής 8: Ο λαχανόκηπος χρειάζεται πάρα πολύ φροντίδα γιατί αν ξεχάσουμε μια μέρα να ποτίσουμε μπορεί εύκολα να πεθάνουν τα φυτά (21). Και θέλουν την ανάλογη φροντίδα, πότισμα, φροντίδα, κομπόστ, σκάλισμα για να παίρνουν αέρα. Όταν το χώμα είναι σφιχτό το φυτό δεν παίρνει αρκετό αέρα (26) (05). Η αυλή έχει ένα σημείο με φυτά που τα φροντίζουμε μόνο εμείς (23) (03) (04).

Μαθητής 9: Φροντίζουμε το κομπόστ, ποτίζουμε όταν χρειάζεται και ταΐζουμε τις κότες. (21), (22)

Μαθητής 10: Κάνουμε το κομπόστ, βλέπουμε το ξενοδοχείο σκουληκιών, που ρίχνουμε μέσα διάφορα, ροκανίδια, λαχανικά. Είναι ομαδική δουλειά, όπως και το κομπόστ που πρέπει να το γυρνάμε. Μαθαίνουμε καινούρια πράγματα για τη φύση. Βοηθάει να συνεργαζόμαστε. (03) (05) (06) (20) (24)

Φροντίδα ζώων

Μαθητής 1: Γινόμαστε πιο υπεύθυνοι, σε κάθε διάλειμμα σκέφτομαι να φροντίσω το σκύλο. Είναι ωραίο να έχουμε σκύλο εδώ επειδή δεν έχουμε στο σπίτι. Τα παιδιά που φοβούνται θα έχουν επαφή και σιγά σιγά θα το ξεπεράσουν. (21) (22) (22) (01) (25)

Μαθητής 2: Τα φροντίζουμε και τα προστατεύουμε. Κλείνουμε την πόρτα του κοτετσιού γιατί οι καρακάξες μπαίνουν μέσα και τρώνε τα αυγά. Φροντίζουμε να έχει φαγητό και νερό ο σκύλος. Κάποιοι τον φοβούνται, αλλά προσπαθούμε να τους μάθουμε να μην τον φοβούνται. Κρατάμε το λουρί και τον φέρνουμε κοντά τους. (21) (01) (02) (19) (22)

Μαθητής 3: Εδώ ο σκύλος έμαθε ότι δεν πρέπει να ορμάει. Όταν ήμουν μικρή φοβόμουν τα μεγάλα σκυλιά, τώρα τα έχω συνηθίσει όλα. Οι κότες είναι πολύ χρήσιμες γιατί μας δίνουν τα αυγά τους και χθες το πρωί κάναμε και ομελέτα. Κάποιοι έχουν μεγάλη σχέση με τις κότες, πηδάνε στην αγκαλιά τους. (07) (25) (02) (01)

Μαθητής 4: Θα ήθελα να έχω ζωάκι στο σπίτι. Φοβάμαι λίγο το σκύλο, αλλά θα ήθελα να προσπαθήσω να μην τον φοβάμαι. Όλοι σκεφτόμαστε να βάλουμε στα γατάκια φαγητό και νερό. (02) (25) (23) (22)

Μαθητής 5: Πηγαίνω στα ζωάκια κάθε μέρα. Πρώτα ταΐζω τις κότες μετά χαϊδεύω το σκύλο και μετά πάω στα γατάκια. Προσέχουμε αν είναι καλά, αν έχουν νερό, φαγητό, αν έχουν καμία πληγή και πρέπει να πάνε στο γιατρό. Τα παιδιά που δεν έχουν ζώα είναι σαν να έχουν αυτά δικά τους. (21) (22) (01)

Μαθητής 6: Για τα παιδιά που δεν έχουν, όταν πηγαίνεις στο σχολείο σου που είναι κάτι καθημερινό και έχεις ένα σκύλο πηγαίνεις και τον βλέπεις και χαίρεσαι. Είναι ο καλύτερος φίλος του ανθρώπου. Γινόμαστε πιο υπεύθυνοι με τη φροντίδα των ζώων. Είναι ωραία να κάνουμε ομελέτες με τα αυγά από τις δικές μας κότες. (01) (21) (22) (07)

Μαθητής 7: Εγώ αγαπώ πολύ τα ζώα και ζω μαζί τους. Νομίζω πως τα παιδιά που δεν έχουν ζωάκι και θέλουν ένα, εδώ έχουν μεγάλη ευκαιρία λίγο να δούνε τη φροντίδα, να δουν την ευθύνη. Εδώ μπορείς να μάθεις να είσαι υπεύθυνος. (21) (01) (02) (25) (22)

Μαθητής 8: έχω ζώα και στο σπίτι και προσπαθώ να φροντίζω κι αυτά. Τα παιδιά που δεν έχουν κερδίζουν την αγάπη, τη δημιουργία και την εμπιστοσύνη. (01) (25)

Μαθητής 9: Φροντίζουμε πολύ τα ζώα, φροντίζω τον σκύλο μας στο σχολείο όπως και το δικό μας στο σπίτι. Αν κάποιος φοβάται τα σκυλιά ή κάτι άλλο τελοσπάντων μπορεί να ξεπεράσει τους φόβους του κι εμένα με έχει βοηθήσει το σχολείο σ' αυτό. Τώρα δε θυμάμαι, φοβόμουν κάτι και το ξεπέρασα. Τώρα δεν θυμάμαι τι ήταν. Το σχολείο με έχει αλλάξει σε πολλά. (22) (01) (02) (23)

Μαθητής 10: Πηγαίνω συχνά να δω αν έχει αυγά και να τα φέρω πάνω, μ' αρέσει αυτό. Μ' αρέσει να μπαίνω στο κοτέτσι, να βλέπω τις κότες, περνάω ωραία. Ο Σ. είναι το αγαπημένο μου σκυλί, μ' αρέσουν πάρα πολύ τα σκυλιά. Ο άνθρωπος μπορεί να συνεννοηθεί με το σκύλο αν είναι ήρεμος να το πω... είναι σαν να εκπαιδευόμαστε στην ηρεμία μας και όχι μόνο. (01) (06) (07) (22)

Σχολικό συμβούλιο

Μαθητής 1: Λέμε τι μας άρεσε, τι δεν μας άρεσε, για το παιχνίδι που είχε ξύλο. Το παίζουμε ακόμα το παιχνίδι, αλλά έχουμε βάλει κανόνες, δεν έχει ξύλο έχει κυνηγητό. Το συμβούλιο μας βοήθησε να βάλουμε κανόνες. Στο συμβούλιο μου άρεσε που μαζευόμαστε όλοι, που μιλούσα και με άκουγε όλο το σχολείο, όλες οι τάξεις.

Είναι πολύ ωραίο που οργανώνουμε εμείς το συμβούλιο. (12) (01) (13) (18) (16) (14) (15)

Μαθητής 2: Ό,τι μας ενοχλούσε και δεν μας άρεσε το λέγαμε και λύναμε. Εγώ έχω μιλήσει πολλές φορές στο συμβούλιο. Νιώθω ότι με σέβονται όταν με ακούν όλοι. Στην αρχή το οργάνωνε ο κύριος Α., μετά τα εκτάκια και μετά ήταν να το οργανώσουν και πιο μικρά παιδιά, αλλά σταμάτησε το σχολείο. (16) (18) (13) (12) (15)

Μαθητής 3: Λέγαμε για τις τουαλέτες. Μιλούσαμε για το πως νιώθουμε, τι μας πειράζει. Όταν είχαμε πει για τα χαρτιά στις τουαλέτες το κάναμε. Εκείνο το παιχνίδι δεν το ξαναπαίξαμε έτσι μετά το συμβούλιο, το παίξαμε με διαφορετικό τρόπο. (17) (16) (24) (15)

Μαθητής 4: Στο συμβούλιο μιλούσαμε για τα προβλήματα που θέλαμε να λύσουμε, για τα σκουπίδια που πετούσαμε κάτω για να βάλουμε πιο πολλούς κάδους. Και για τα προβλήματα μεταξύ μας. κάποια λύθηκαν, επειδή προσπάτησαν όλοι. Δεν λύθηκε το να μην πετάμε σκουπίδια κάτω. (12) (20) (24) (15)

Μαθητής 5: Λέμε τα προβλήματά μας. (17)

Μαθητής 6: Εγώ δεν ήθελα να γίνω συντονιστής, δεν μ' αρέσει να έχω έλεγχο και να οργανώνω τους άλλους. Στο συμβούλιο παίρνουμε γνώμες από διάφορα παιδιά και φτιάχνουμε καλύτερο το σχολείο όπως το θέλουμε, αλλάζουμε πράγματα που θέλουμε να αλλάξουμε, μοιραζόμαστε ό,τι μας άρεσε ή δεν μας άρεσε πάρα πολύ. (15) (12) (14) (17)

Μαθητής 8: Γίνεται για να λύνουμε τα προβλήματά μας, ανάλογα όμως τα προβλήματα. Αν ένας έχει πρόβλημα επειδή τον κοροϊδεύει ο άλλος, θα συζητήσουν αυτοί οι δύο μαζί. Όμως αν το πρόβλημα είναι ότι όλοι πετάνε τα σκουπίδια τους θα το συζητήσουμε όλοι μαζί. (15) (12) (24)

Μαθητής 9: Λέμε τα προβλήματά μας και τα λύνουμε όλοι μαζί. Και προσωπικά θέματα έχω πει στο συμβούλιο για τον Χ. που με ενοχλούσε και αρκετά παιδιά τους ενοχλούσε. Βοήθησε που το είπαμε στο συμβούλιο και βρήκαμε λύση και άλλαξε και ο Χ. προς το καλύτερο. (17) (16) (15)

Μαθητής 10: Στο σχολικό συμβούλιο λέμε τα προβλήματά μας και όχι μόνο. Στο συμβούλιο της τάξης λέμε τα προβλήματα, τι κάναμε μέσα στη μέρα, τι μας άρεσε, τι δε μας άρεσε και προσπαθούμε να βρούμε μια λύση. Στο γενικό συμβούλιο λέμε τα προβλήματά μας, τα γράφουμε κάπου και στο τέλος τα λύνουμε. Πιστεύω ότι αυτό το χρόνο και πέρσι έχουν λυθεί προβλήματα μέσω του συμβουλίου. Μου άρεσε μάλλον ο συντονισμός. Όταν μιλούσα εντάξει, ντράπηκα λίγο γιατί ήταν πολλά άτομα, αλλά μετά το ξεπέρασα και μετά μου είπε ο κύριος Α. «Συντόνισε και την ομάδα» και ήταν όλα ωραία. (02) (03) (12) (14) (15) (17)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων των γονέων

Γονέας 1: Συγκρίνοντας την Α' δημοτικού του πρώτου παιδιού μου σε άλλο σχολείο με αυτήν του δεύτερου παιδιού παρατηρώ μεγάλη διαφορά. Το πρώτο μου παιδί χρειαζόταν τρεις ώρες διάβασμα στο σπίτι. Η δεύτερη κόρη μου είναι στο ίδιο γνωστικό επίπεδο και η περισσότερη δουλειά γίνεται στο σχολείο.

Έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση. Ο λόγος που αλλάξαμε σχολείο ήταν το μεγάλο άγχος που είχε. Εδώ εξομαλύνθηκε πολύ γρήγορα το άγχος της.

Δεν φοβούνται, τολμούν, δοκιμάζουν καινούρια πράγματα και βάζουν στόχους. Ενώ πάντα αγαπούσαν τη φύση, τώρα νιώθουν άνετα μέσα σ' αυτή, περπατάνε ξυπόλητες στο χώμα, κάθονται στο γρασίδι, παίζουν με τις λάσπες. Έχουν αλλάξει πολύ, όχι ως μόνο ως προς το γνωστικό κομμάτι, λένε συνεχώς «Μαμά το ήξερες αυτό;» Τα παιδιά μου δεν είχαν δει ποτέ κότα, ζουν στην πόλη. Έχουν εξοικειωθεί με ζώα όπως οι κότες, τις παίρνουν αγκαλιά. (01) (02) (06) (08) (18)

Γονέας 2: Το ένα μου παιδί είναι στο σχολείο πολλά χρόνια και είναι σαν στο σπίτι του, γι' αυτό θα εστιάσω στο άλλο.. Έχει ξεπεράσει φόβους και έχω δει διαφορά στην αυτοπεποίθησή του. Είναι πιο σίγουρος για τις αποφάσεις του και τις σκέψεις του, δεν αμφιβάλλει για τον εαυτό του. Έχει προχωρήσει πολύ στο γνωστικό κομμάτι, η διαφορά είναι μεγάλη από την αρχή της χρονιάς. (01) (02) (18) (25)

Είμαι κι εγώ ανοιχτή σε όλα, αλλά τα παιδιά μου μαθαίνουν πράγματα από νέα οπτική. Τα παιδιά εκφράζονται ελεύθερα και στο κοινωνικό και στο οικογενειακό περιβάλλον και μπορούμε να δουλέψουμε στο σπίτι ακόμη περισσότερο το κομμάτι των συναισθημάτων. (09) (17)

Γονέας 3: Τα παιδιά δεν έρχονται από διαμέρισμα στο σχολείο, έχουμε κι εμείς κήπο. Ο Κ. προσαρμόστηκε πολύ γρήγορα γιατί ήταν μόνο ένα χρόνο σε άλλο σχολείο, η Ν. είναι πιο συναισθηματική και της πήρε λίγο καιρό να προσαρμοστεί. Η Ν. που είναι πάρα πολύ ευαίσθητη είναι πολύ χαρούμενη που δεν υπάρχει κακός ανταγωνισμός (01), του τύπου «Τι βαθμό πήρες εσύ? Τι λάθη έκανες;». εδώ δεν υπάρχει το ποιος είναι καλός μαθητής, δεν υπάρχει το να βγει κάποιος από την ομάδα, θα προσπαθήσει το σχολείο να βρει λύση. Ακόμη και για τα παιδιά που φέτος δεν έρχονται κανονικά στο σχολείο, λόγω της κατάστασης, το μέλημα είναι πώς θα γίνει μέλος της υπόλοιπης ομάδας. Όλα αυτά την καθησυχάζουν, την αναπαύουν, έχει πετάξει τα άλλα τα κακά από το μυαλό της (25).

Μόνο μαθαίνω, εννοείται. Στο πως αντιμετωπίζουμε καταστάσεις (14). Έρχομαι σε δύσκολη θέση όταν μου λένε εμείς το κάνουμε έτσι, με τρόπους που εγώ δεν θα το είχα σκεφτεί. Χαίρομαι με τους τρόπους που λύνουν κάποια θέματα (15). Μετά τα συμβούλια, όταν μου έλεγαν πως προσπαθούν να αντιμετωπίσουν το θέμα της βρισιάς, οτιδήποτε πω εγώ είναι λίγο. Είναι αλλιώς να λένε ότι «μαζευόμαστε και προσπαθούμε να βρούμε λύσεις για αυτό». Όλα αυτά που κάνουν και συζητάνε είναι και για μένα μάθημα. Μας έχει βοηθήσει και στο σπίτι, παίρνουν πράγματα που δεν

τα έχουμε σκεφτεί και τα μεταφέρουν εδώ. Τα παιδιά είναι πολλές ώρες από το σχολείο, εγώ από εσάς μαθαίνω, από τα παιδιά, από το δάσκαλο, από έναν άλλο δάσκαλο που θα μου πει κάτι που εγώ δεν το έχω καταλάβει και δεν το ξέρω, γιατί εγώ αλλιώς το βλέπω το παιδί, λιγότερες ώρες, εκεί είναι αλλιώς, αντιμετωπίζει καταστάσεις που δεν τις αντιμετωπίζει εδώ και δεν το ήξερα ότι η Ν. αντιμετώπισε κάτι έτσι, ο Κ. κάτι έτσι. Και φυσικά υπάρχουν και τα αρνητικά, μου έχουν πει πράγματα που εγώ δεν τα είχα καταλάβει και τους ευχαρίστησα πάρα πολύ. Εγώ θέλω να ξέρω αν επηρεάζουν κάποιο παιδί, πως επηρεάζονται από τους άλλους, αν κοροϊδέψαν κάποιον, να ξέρω αν δημιουργούν πρόβλημα, όχι για να τους μαλώσω, αλλά για να συζητήσω μαζί του για αυτά που κάνει. Αυτό είναι μάθημα για μένα, γιατί κάποια πράγματα που κάνει στο σπίτι δεν περίμενα ότι θα τα κάνει στο σχολείο, με την έννοια ότι εκεί θα είναι ίσως πιο μαζεμένος, αλλά συνειδητοποίησα ότι ό,τι είναι εδώ το μεταφέρει εκεί. Καθίσαμε και τα είπαμε και συζητήσαμε λίγο και αυτό ήταν μάθημα για μένα.

Γονέας 4: Το διαφορετικό είναι ότι τα παιδιά μαθαίνουν για κάποιο λόγο όσα μαθαίνουν και σκοπός είναι να τα εφαρμόσουν. Όλα έχουν κάποιο λόγο που γίνονται. (03) Μέσα σε αυτά που ψάχνουν να βρουνε μπαίνει η γλώσσα, τα μαθηματικά.. Τα παιδιά έχουν πολύ περισσότερη όρεξη να μάθουν γλώσσα και μαθηματικά επειδή μέσα από αυτά παράγεται κάποιο αποτέλεσμα (04) (26).

Ευνοούνται τα παιδιά που ζουν στην πόλη και δεν έχουν διέξοδο στη φύση για παιχνίδι (06).

Σαν γονιός μαθαίνω πολλά από τις δράσεις των παιδιών. (19)

Γονέας 5: Μετατοπίζοντας το focus, δίνεται στο παιδί όλη η ελευθερία να αναπτύξει την καλύτερή του δυνατότητα. Το μυαλό τους εκτοξεύεται. Το σχολείο εγώ το βλέπω να συμβαίνει μέσα στη σκέψη του γιου μου και στην ενέργειά του. Τα παιδιά είναι γεμάτα χαρά και αυτοπεποίθηση, γεμάτα δύναμη και πίστη ότι ο κόσμος είναι πανέμορφος και πως ό,τι δεν λειτουργεί μπορεί να αλλάξει, φτάνει να το θες. Οπότε η αυτονομία, η ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις οποίες εκπαιδεύονται, μαζί με τον επαναπροσδιορισμό των αξιών, την κριτική σκέψη και την αυτογνωσία, δημιουργούν πλάσματα ικανά να ανταποκριθούν στις διαφορετικές και άγνωστες προκλήσεις του μέλλοντος και μάλιστα να το κάνουν με χαρά και δημιουργικότητα, όχι μόνο σαν λύση επιβίωσης. (01) (08) (15) (18)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων των εκπαιδευτικών

Οι συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών ήταν μη δομημένες, ώστε να έχουν την αυτονομία να μιλήσουν για αυτά που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικά.

Εκπαιδευτικός 1

Πολλά πράγματα είναι διαφορετικά, από το πιο απλό, από την δομή της ύλης μέχρι τα βιβλία, τον τρόπο που γίνεται η διδασκαλία, τα εργαλεία.

Αλλά και οι σχέσεις που δημιουργείς με τα παιδιά είναι διαφορετικές. Βασικά νομίζω το κύριο μέλημα μας πάντα είναι η σχέση με τα παιδιά (20). Όλα ξεκινάνε από κει και από εκεί ξεκινάς και αποδομείς. Αφού δομήσεις μια σχέση ξεκινάς και αποδομείς όλο το υπόλοιπο. Μπορείς να αποδομήσεις την ύλη, τον τρόπο, τη μέθοδο, τα εργαλεία σου, όλα.

Έτσι, προκύπτουν πάντα καινούργια πράγματα να κάνεις. Έχεις έναν σχεδιασμό, έναν βασικό κορμό, ο οποίος όμως αλλάζει συνεχώς, δηλαδή εγώ γνωρίζω για παράδειγμα ότι θέλω να βγάλω σαν παιδαγωγικό μου στόχο τη μετοχή, το γνωρίζω, ναι μεν, μπορεί να το έχω προγραμματίσει αρχικά να γίνει κάπως, αλλά μπορεί να καταλήξει μέσα στη βδομάδα να γίνει αλλιώς, ανάλογα με τις ανάγκες που θα προκύψουν μέσα από τα παιδιά (09). Δηλαδή εμένα σκέψου ότι η εβδομάδα μου ξεκινάει από μία ιστορία, μια ιστορία που θα φέρω εγώ, έναν προβληματισμό, μια ερώτηση, αν αυτή στην πορεία αλλάξει, τότε παίρνει άλλη τροπή η ιστορία μας και πάνω σε αυτήν πατάμε για να στήσουμε όλη την υπόλοιπη.

Για παράδειγμα η ιστορία της Αϊσέ (πρόκειται για ένα βιβλίο) θα χιζόταν για ένα μήνα περίπου. Μέσα σ' αυτόν τον ένα μήνα εμείς διαβάζαμε αποσπάσματα και κάναμε δράσεις οι οποίες αφορούσαν αυτό που διαβάζαμε, που ήταν κομμάτι της Διαπολιτισμικότητας. Το ωραίο σε μας είναι ότι ξεκινάς με ένα μυθιστόρημα και από αυτό βγαίνουν όλα τα υπόλοιπα, δηλαδή το γνωστικό κομμάτι, το κομμάτι των δεξιοτήτων των παιδιών, και το κομμάτι των συμπεριφορών των παιδιών (25). Όλα δηλαδή γίνονται μέσα από ένα αφήγημα.

Παράλληλα όμως έχεις ένα ανάγνωση μέσα από το οποίο το παιδί εξασκεί τη φαντασία του συνεχώς. Μπορεί ο στόχος μου εμένα στην αρχή για την Αϊσέ να ήταν να δούμε το κομμάτι της Αϊσέ μέσα στο σχολείο, όμως τα παιδιά έμειναν στο κομμάτι της ιστορίας που έφερε η Αϊσέ που αφορούσε τη Συρία και τον πόλεμο στη Συρία και το πως μετακινήθηκε από εκεί για να μπορέσει να φτάσει στην Ελλάδα. Δηλαδή εντέλει καταλήξαμε να κάνουμε την μετακίνηση, η οποία βγήκε από τα παιδιά χωρίς να χάνεις το κεντρικό στόχο πήγε αλλού, επειδή τα παιδιά το πήγαν αλλού, αυτό επέλεξαν να μάθουν (12) (13) (16).

Κάποια πράγματα που είναι να γίνουν εργαλειακά γίνονται εργαλειακά. Και τα μαθηματικά και η γλώσσα έχουνε σπάντα εργαλεία. Εγώ μπορεί να βάλω να κάνουμε ένα τραγούδι που θα έχει μέσα υποκοριστικά όμως για να διδάξω τα υποκοριστικά χρειάζομαι ένα εικοσάλεπτο που θα είναι καθαρά εργαλειακό και θα μαθαίνουμε αυτό. Γράφουμε κανόνα, κάνουμε ασκήσεις και μετά βάζω κάτι πιο δημιουργικό που συνήθως αφορά αυτό με το οποίο ασχολούμαστε. Θα σου δώσω ένα παράδειγμα: θέλουμε να διδάξουμε μεταφορά -παρομοίωση. Τα διδάξαμε καθαρά εργαλειακά, είπαμε τι είναι το καθετί, για να γνωρίζουν τι είναι αυτά που κάνουν, και μετά όλο αυτό το πήραμε και το βάλαμε στην ραδιοφωνική εκπομπή και τα παιδιά έφτιαξαν κείμενα που είχαν μέσα μεταφορές και παρομοιώσεις (03).

Ή μάθαμε τον υποθετικό λόγο, Οι δυνατότητες, σε παρένθεση, που μας δίνει αυτό το σχολείο, είναι ότι κάνεις πράγματα που μπορεί να μην είναι στην ηλικία που διδάσκεις κανονικά, αλλά μπορείς να κάνεις και έξτρα πράγματα που προκύπτουν. Για παράδειγμα εγώ έκανα με τα παιδιά μου υποθετικό λόγο που ξεκινάει στην Ε δημοτικού ενώ είμαστε Δ, γιατί; Γιατί προέκυψε. Γιατί μπορούσε να βγει και τα παιδιά το κατάλαβαν. Και πάλι το χρησιμοποιήσαμε, το μάθαμε και το βάλουμε δημιουργικά στο ραδιόφωνο.

Το “έξω” τα παιδιά το απολαμβάνουν πάρα πολύ (01). Βέβαια για να υπάρχει όλη αυτή η ελευθερία πρέπει ταυτόχρονα να έχεις πάρα πολύ πλαίσιο για να γίνει. Δηλαδή αν απλά πω ότι τους βγάζω, δεν θα γυρίσουν ποτέ πίσω. Αν όμως τους βγάλεις με ένα συγκεκριμένο στόχο θα είναι εκεί φουλ μαζί σου. Θα έχουν και χρόνο ξεκούρασης που είναι πολύ λιγότερος από αυτόν που χρειάζονται μέσα στην τάξη. Ό,τι και να λέμε τα παιδιά και μέσα έχουν την ανάγκη να ηρεμήσουν. Έξω χρειάζεται πολύ λιγότερο χρόνο και συνδέονται γρηγορότερα μαζί σου όταν χρειαστεί (06).

Σε όλη τη χρονιά εμείς βγαίναμε όταν ήταν η στιγμή να κάνουμε την επίγνωση μας, να μιλήσουμε δηλαδή για τον εαυτό μας και να σκεφτούμε κάποια πράγματα (25). Εκεί είχαμε πάρα πολύ έξω. Έξω είχαμε όταν ασχολούμαστε με ρόλους, θέλαμε δηλαδή να μπούμε σε ένα ρόλο και όλο το διαδραματίζαμε στο εξωτερικό περιβάλλον, γιατί μας βοηθάει κιάλας η φύση πάρα πολύ σε αυτό. Έξω ήμασταν όταν θέλαμε να κάνουμε μαθηματικά και να μιλήσουμε για το σώμα μας και φυσικά σχήματα και μεγέθη και κάναμε την δική μας τάξη. Έξω βγήκαμε για την ιστορία, για να κάνουμε τις αποικίες μας, για να τις χτίσουμε μέσα στο δάσος (10) (11).

Όμως έξω δεν κάναμε μόνο αυτά, έξω μαθαίνουμε κι άλλα πράγματα. Έξω για μας είναι ο λαχανόκηπός μας, έξω είναι τα ζώα μας, τα ρεβύθια μας, το κομπόστ μας, το καλαμπόκι, οι πατάτες μας, και μέσα από αυτά τα παιδιά μαθαίνουν (04) (05) (26). Και όλα χρειάζονται. Εμείς ας πούμε έξω κάνουμε κι άλλα, ζωγραφίσαμε χάρτες, φτιάξαμε σπίτια κομπ.

Και σε όλα αυτά, (το μαγικό είναι όταν φτιάξεις την ομάδα, γιατί η σχέση και μετά η ομάδα παίζουν το σημαντικότερο ρόλο), γίνονται πάρα πολύ γρήγορα. Εγώ κατέληξα στο τέλος της χρονιάς να έχω παιδιά που μπορώ να τους πω: “οι πέντε είστε εδώ, οι άλλοι πέντε είστε εδώ, οι άλλοι πέντε είστε εκεί, και κάνετε αυτό κι αυτό κι αυτό” και λειτουργούσαν όλοι πάρα πολύ όμορφα, παρόλο που ήταν έξω. Ξέρουν τι πρέπει να κάνουν, γιατί τους δόθηκε ένα πλαίσιο και λειτούργησαν πάνω σ’ αυτό. Πλαίσιο, ώρα και δώστους το έξω, δεν θα σου φύγουν. Θα φύγουν αν δεν τους τα δώσεις αυτά (21).

Εκπαιδευτικός 2:

Γενικά θεωρώ ότι η επαφή των παιδιών με την πραγματικότητα αρχικά κάνει την μάθηση πιο ελκυστική και την εκπαίδευση πιο αυθεντική (03), οπότε όσο τα παιδιά είναι στη φύση ανακαλύπτουν μοιραία τι έχει πραγματική σημασία και τι όχι. Ως δάσκαλος γαλλικής βλέπω ότι την μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά γιατί μπορούν να αντιληφθούν ότι θα χρησιμοποιήσουμε την ξένη γλώσσα σε αυθεντικές συνθήκες επικοινωνίας: μια βόλτα στο χωράφι, στο λαχανόκηπό (06), στο πως κάποια στιγμή κάποιος θα τους αναθέσει να κάνουν κάτι και θα πρέπει να επικοινωνήσουν, όπως τις ραδιοφωνικές εκπομπές που το χρησιμοποιούμε ως εκπαιδευτικό εργαλείο, ένα εργαλείο το οποίο είναι η αλήθεια πως οι Σουηδοί το 1920 το έφεραν στην εκπαίδευση σαν επανάσταση. Μάλιστα οι προοδευτικές ιδέες τότε δεν ταίριαζαν, ή μάλλον καλύτερα ήταν απροετοίμαστα τα σχολεία να τις δεχτούν, τα οποία αντί να ζητήσουν

από τις προοδευτικές ιδέες να προσαρμοστούν σε αυτά προσαρμόστηκαν εκείνα σε αυτές.

Τα παιδιά στο ραδιόφωνο είναι (σε εισαγωγικά), με την καλή έννοια, αναγκασμένα να επικοινωνήσουν στα γαλλικά, είναι μόνοι τους, έχουν απόλυτη αυτονομία, πρέπει να επικοινωνήσουν, τους ακούνε όλοι, πρέπει να βρουν τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα επικοινωνίας (02) (15) (17).

Αυτό πρακτικά εκτός από τις δεξιότητες που είναι πάρα πολλές οι οποίες αναπτύσσονται, και θέλω να μοιραστώ και μία όμορφη στιγμή που έχει συνεργασία και επίλυση προβλήματος. Όλα αυτά μέσα από το ραδιόφωνο αναπτύσσονται πάρα πολύ. Ας πούμε στο τελευταίο μάθημα που κάναμε με τα παιδιά της Ε που είχαμε ραδιοφωνική εκπομπή και θα χρησιμοποιούσαμε με την γαλλική γλώσσα για επικοινωνία και μάλιστα παιδιά τα οποία μαθαίνουνε γαλλικά σε επίπεδο πριν από το Α1 ακόμη.

Χαρακτηριστική στιγμή είναι όταν ένα κορίτσι δυσκολεύτηκε, κόλλησε και δεν ήξερε τι να πει και σε συνδυασμό με την αγωνία της ότι την ακούει κόσμος, ότι είναι live, η συμμαθήτριά της φροντίσει να ανεβάσει την ένταση της μουσικής προκειμένου να σκεφτεί και να βοηθήσουνε η μία την άλλη (02) (03) (19). Πήρε πρωτοβουλία. Αυτά τα πράγματα είναι πραγματικά πάρα πολύ όμορφα και πιστεύω ότι το ραδιόφωνο είναι εργαλείο μέσα από το οποίο τα παιδιά μαθαίνουν πιο γρήγορα.

Και φυσικά επειδή μιλάμε για ξένη γλώσσα να πούμε ότι ό,τι έχει να κάνει με την φωνολογία παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εκμάθηση μιας γλώσσας καθώς τα παιδιά έχουν από μόνα τους την ανάγκη να προφέρουν σωστά τις λέξεις για να ακουστεί σε αυτούς που ακούν ότι «το έχουμε, μιλάμε ωραία» (26).

Ως προς την σύνδεση της ξένης γλώσσας με τα υπόλοιπα μαθήματα, αρχικά χρησιμοποιώντας το ραδιόφωνο μπορούμε να κολλήσουμε, σε εισαγωγικά, σε οποιαδήποτε θεματική του δασκάλου ή της δασκάλας γιατί το ραδιόφωνο έχει μία συγκεκριμένη θεματική κάθε φορά την οποία την ορίζουμε εμείς.

Αν δηλαδή τα παιδιά ασχολούνται με τον αθλητισμό κάνουνε μία έρευνα πρώτα, τα παιδιά πριν κάνουν την εκπομπή τους αναθέτει ο δάσκαλος, και αυτό είναι σημαντικό τους αναθέτω εγώ λοιπόν σαν καθηγητής γαλλικών να κάνουν μία έρευνα γύρω από την θεματική αυτή η οποία όμως έρευνα αφορά τη σύνδεση της θεματικής αυτής με την γαλλοφωνία, γιατί η γαλλοφωνία δεν περιέχει μόνο τη Γαλλία, εμπεριέχει πάρα πολλές χώρες που μιλάνε γαλλικά σε όλο τον κόσμο (10) (11) (26). Ακόμα και την Ελλάδα.

Αυτό τι σημαίνει, ότι ζητάω από τα παιδιά να μπουνε σε γαλλικά site ζητάω από τα παιδιά να εκτεθούν σε κατανόηση γραπτού κειμένου και να ψαχτούν, να φύγουν από το comfort zone της Wikipedia γιατί συνήθως μόνο εκεί ψάχνουν και να βρουνε λέξεις κλειδιά (02). Μετά εννοείται μπορεί να ψάξουν και σε ελληνικά site, σαφώς, και όλο αυτό το προσαρμόζουμε σε μια ζωντανή εκπομπή που τα παιδιά είναι έτοιμα, είναι χωρισμένα σε ομάδες, είναι πολύ σημαντικό αυτό, έχουνε ρόλους, έχουν παρουσιαστή, έχουν παραγωγό, έχουν αυτούς που αναλαμβάνουν τα social media (14). Ο καθένας ξέρει ότι είναι ένας κρίκος της αλυσίδας και μετά το προσαρμόζουμε (20) (13).

Και φυσικά μαθαίνουν και πολιτισμό, η ξένη γλώσσα δεν είναι μόνο γραμματική - συντακτικό αλλά και πολιτισμός.